

UNIVERZITET ZA POSLOVNI INŽENJERING I MENADŽMENT BANJA LUKA
EKONOMSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

TEMA: Međunarodni sporazumi u oblasti trgovine

Mentor: Doc. dr Mladen Ivić

Banja Luka, Mart 2015

Goran Novković

“Pod moralnom i krivičnom odgovornošću izjavljujem da sam ja autor ovog rada te sam upoznat da sam, ukoliko se utvrdi da je rad plagijat, odgovoran za štetu pričinjenu Univerzitetu za poslovni inženjering i menadžment, kao i autoru originalnog rada”

SAŽETAK

Iako su određene inicijative o sređivanju odnosa u međunarodnoj trgovini zabeležene 30-tih godina XX veka, tek nakon Drugog svetskog rata ovaj proces je intenziviran osnivanjem i potpisivanjem Opšteg sporazuma o carinama i trgovini – GATT. Da sve ipak nije išlo tako jednostavno, govori i činjenica da je održan veliki broj pregovaračkih rundi sa malim pomacima u realizaciji. Tako imamo situaciju da se gotovo 20 godina pregovaralo samo o smanjenju carinskih stopa u međunarodnoj trgovini. Tek 70'tih godina prošlog veka otvoreni su pregovori o liberalizaciji ostalih segmenata; tekstilnih proizvoda, poljoprivrednih proizvoda, intelektualne svojine, itd. Osnivanjem Svetske Trgovinske Organizacije zaokružen je proces stvaranja jedinstvene svetske institucije koja će regulisati odnose u svetskoj trgovini.

CEFTA je uredila trgovinske odnose među zemljama potpisnicama, ali i celog regiona prema drugim tržištima.

Pored WTO i CEFTA kao centralnih tema, ovde su pomenute i neke druge međunarodne organizacije koje su neposredno vezane za međunarodnu trgovinu, kao što su INCOTERMS – Grupa pravila za tumačenje trgovačkih termina, FIATA – Međunarodna organizacija špeditera ili TRIPS – koji uređuje standarde po kojima se vrši zaštita i provode prava intelektualnog vlasništva.

Ključne reči: Opšti sporazum o carinama i trgovini – GATT, Svetska trgovinska organizacija WTO, Runde pregovora o liberalizaciji međunarodne trgovine, CEFTA.

ABSTRACT

Although certain initiatives on improvement of relations in international trade are recorded in 30-ies of XX century, after World War II, that process was initiated again with establishing and signing of General Agreement on Tariffs and Trade - GATT. On the other side, that process was very slow and complicated due to the fact that many negotiating rounds were held with small improvement in implementation. We have situation that for almost 20 years of negotiations only theme was reduction of tariff rates in international trade. In 70-ies of last century are opened negotiations on the liberalization of other segments; textiles products and agricultural products, intellectual property, etc. With establishing of World trade organization process of creating single world institutions that will regulate relations in world trade was completed.

CEFTA regulates trade relations between signatory countries and entire CEFTA region towards other markets.

In addition to the WTO and CEFTA as central topics, several other international organizations which are directly related to international trade will be mentioned too, such as INCOTERMS – group of rules for interpretation of trade terms, FIATA - International Shipping Organization or TRIPS - which regulates standards for the protection and enforcement of intellectual property rights.

Keywords: General Agreement on Tariffs and Trade - GATT, World Trade Organization WTO, Rounds of negotiations on the liberalization of international trade, CEFTA.

Sadržaj:

Uvod	3
1 Pojam i razvoj spoljne trgovine	4
1.1 Spoljnotrgovinski poslovi i međunarodna trgovina	5
2 Međunarodni trgovinski i drugi sporazumi	8
2.1 GATT	8
2.1.1 Pokušaj osnivanja STO i nastanak GATT	8
2.1.2 Principi (načela) GATT	10
2.1.3 Runde pregovora	11
2.1.4 Opšti sporazum o trgovini i uslugama GATS	13
2.1.5 Sporazum TRIPS	14
2.2 Svetska Trgovinska Organizacija (STO)	16
2.2.1 Odnos GATT-a i Svetske Trgovinske Organizacije	18
2.2.2 Uloga osnivanja i zadaci STO	19
2.2.3 Organi i tela Svetske Trgovinske Organizacije	19
2.2.4 Članstvo u Svetskoj Trgovinskoj Organizaciji	20
2.2.5 Uloga Svetske Trgovinske Organizacije na međunarodnoj sceni	21
2.2.6 Principi trgovinskog sistema	23
2.2.7 Način funkcionisanja STO	24
2.2.8 Osnovni sporazum STO	25
2.2.9 Neminovnost postojanja STO	28
2.3 CEFTA (Central European Free Trade Agreement)	30
2.3.1 Članice CEFTA	34
2.3.2 CEFTA i njeni ciljevi	34
2.3.3 Prednosti zaključenja sporazuma «CEFTA»	35
2.3.4 Koristi za privredu BiH i RS od uključanja u CEFTA	36
2.3.5 Perspektive daljeg povezivanja privreda u regionu JIE	39
3 Ostali međunarodni sporazumi	44
3.1.1 «INCOTERMS»	44
3.1.2 FIATA	45
Zaključak	48
Literatura	

UVOD

U poslednjoj deceniji XX veka proces internacionalizacije proizvodnje i trgovine, koji se naziva globalizacija svetske privrede se intenzivirao. Dominantni privredni subjekti postaju transnacionalna preduzeća koja, u svojoj poslovnoj strategiji, svetsko tržište posmatraju kao jedinstvenu celinu. Jedan od tokova koji stimulišu proces globalizacije svetske privrede je intenzivirana institucionalna integracija država, posebno u oblasti ekonomske saradnje. Pod institucionalnom integracijom podrazumevamo sve oblike institucionalizovanih odnosa između država u svetu, bilo da se radi o saradnji država kroz stvaranje međuvladinih organizacija ili saradnji kroz niz neformalnih međunarodnih grupa (na primer, Grupa 7, Grupa 77, Grupa 24 i slično). U takvim okolnostima 1995. godine nastala je Svetska Trgovinska Organizacija, kao treća međunarodna ekonomska organizacija (pored MMF-a i WB) čime je zaokružen proces institucionalizacije u oblasti međunarodne, međudržavne ekonomske saradnje. Dok su prve dve međunarodne ekonomske organizacije „zadužene“ za oblast međunarodnih finansija (kratkoročnih i dugoročnih), Svetska Trgovinska Organizacija reguliše međunarodnu trgovinu. Ove tri organizacije su odlučujući činioци u donošenju i sprovođenju globalne ekonomske politike⁽¹⁾.

Sama međunarodna trgovina predstavlja proces razmene dobara i usluga koja tom prilikom prelaze međunarodno priznate granice ili teritorije. U većini zemalja ona stvara značajan deo BDP-a. Iako se međunarodna trgovina obavljala tokom dobrog dela istorije čovečanstva, ona je tokom poslednjih nekoliko vekova dobila na ekonomskom, društvenom i političkom značaju. Industrijalizacija je unapredila prevoz, a globalizacija multinacionalne kompanije i “outsourcing” koji takođe imaju značajan uticaj na međunarodnu trgovinu⁽²⁾. Rast obima međunarodne trgovine je osnov procesa globalizacije. Međunarodna trgovina je takođe i grana ekonomije, i, zajedno sa međunarodnim finansijama, čini širu disciplinu poznatu kao međunarodni ekonomski odnosi. Privrede koje se uključuju u međunarodne tokove (otvorena privreda) na bazi izvoza i uvoza i veličine BDP-a koji se povećava putem međunarodne razmene, postižu značajnu stopu ekonomskog rasta, dok privrede koje su manje otvorene beleže stagnaciju ili pad BDP-a, a time i životnog standarda. Spoljna trgovina omogućava svakoj zemlji da se usmeri na područje svojih komparativnih prednosti u proizvodnji roba i usluga. Od zemlje do zemlje radnici mogu ostvariti različite količine potrošnih i proizvodnih dobara za istu količinu utrošenog rada. Zemlja se specijalizuje za proizvodnju u područjima komparativnih prednosti i razmenjuje svoju vlastitu proizvodnju putem spoljne trgovine za dobra i usluge gde nema komparativne prednosti. Tako se u otvorenoj međunarodnoj trgovini povećava nacionalni dohodak svake zemlje koja učestvuje u toj trgovini, zahvaljujući najefikasnijoj alokaciji oskudnih resursa.

1 Bjelić P.: Svetska trgovinska organizacija, BIGZ, Beograd, 2002.

2 Čenić-Jotanović G.: Međunarodni ekonomski odnosi, Ekonomski fakultet u Banja Luci, Banja Luka, 2006.

O koristima procesa trgovinske liberalizacije koji se odvija u mnogim državama širom sveta ne postoji konsenzus, kao što ne postoji konsenzus i o mnogim drugim pitanjima iz oblasti ekonomije. Različite perspektive značajno utiču na formiranje mišljenja. Samo na krajnjim stranama nalaze se ekstremne grupe koje su apsolutno za ili protiv liberalizacije. Pedeset godina razvoja u međunarodnoj trgovini poboljšalo je živote miliona ljudi. Ipak, još uvek, previše ljudi ima neadekvatnu hranu, smeštaj, vodu, zdravstvenu negu...i nema nadu. Sva ova patnja je neopravdana u svetu prepunom prirodnih resursa, znanja, stručnosti, tehnologija i ljudi koji brinu⁽³⁾.

1 Pojam i razvoj spoljne trgovine

Pod pojmom spoljne trgovine podrazumevaju se svi oblici ekonomske saradnje jedne zemlje sa inostranstvom. U užem smislu spoljna trgovina obuhvata promet roba i usluga koje jedna zemlja obavi sa inostranstvom. U teorijskom smislu (spoljna) trgovina predstavlja organizovanu razmenu dobara između pojedinih članova svetske privrede po načelima celishodnosti i ekonomičnosti. Ukratko, trgovina se definiše kao organizovani i razvijeni vid robne razmene. Podela trgovine na unutrašnju i spoljnu je više stvar konvencije, s obzirom da su funkcije trgovine veoma slične, ali postoje i razlike između nje i spoljne trgovine. Sa ekonomske tačke gledišta unutrašnja i spoljna trgovina čine jedinstvenu trgovinsku delatnost koja u ciklusu proizvodnje obavlja prometnu funkciju kojom se završava celokupni proces proizvodnje i pretvaranje robe u novac.

Suštinske ekonomske razlike između unutrašnje i spoljne trgovine rezultiraju iz mobilnosti i efikasnosti faktora proizvodnje i specifičnih uslova privređivanja u pojedinim zemljama. Razlike potenciraju i mere državne investicije u spoljnotrgovinskim odnosima sa inostranstvom koje spoljnoj trgovini nameću drugačije ponašanje u realizaciji spoljnotrgovinskih transakcija od onih u unutrašnjoj trgovini. Razlike između unutrašnje i spoljne trgovine su i rezultat privredne individualnosti i podvojenosti između zemalja učesnica u spoljnoj trgovini. Ukratko, razlike između unutrašnje i spoljne trgovine rezultat su sledećih uticaja.

Dok unutrašnja trgovine obuhvata delatnost prometa u okviru jedinstvenog ekonomskog i pravnog područja na kojem važe jedinstveni uslovi poslovanja, spoljna trgovina obavlja promet između dvaju pravnih i/ili fizičkih lica čije se sedište nalazi u raznim državama, odnosno carinskim područjima na kojima važe različiti ekonomski i pravni uslovi.

(3) Kovačević M., Međunarodna ekonomija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2002.

Kod spoljnotrgovinskog prometa koji se obavlja između dva carinska područja nije bitno ni neophodno da roba menja vlasnika već da je prešla državnu odnosno carinsku granicu. Prelaz robe preko carinske granice bitan je element za klasifikaciju prometa između država. U savremenoj spoljnoj trgovini prelaz robe preko državne granice ne predstavlja uvek spoljnu trgovinu s obzirom da se u integracionim grupacijama (Evropska zajednica – EZ, Evropsko udruženje slobodne trgovine – EFTA, i dr.) ukidaju carinske i necarinske barijere, fiskalne i druge razlike, tako da nema razlike u trgovini između zemalja u odnosu na onu unutar pojedinih zemalja.

Obavljajući robni promet s rezidentima stranih zemalja nosilac spoljnotrgovinskog prometa susreće se u svakom poslu s različitim okolinom i postupcima poslovanja, koji se razlikuju od onih u unutrašnjoj trgovini. Sve to zahteva od nosilaca spoljnotrgovinskog posla da brižljivo ispituju i upoznaju faktore koji sačinjavaju trgovačke uslove i poslovnu psihologiju njegovih poslovnih partnera u svakoj stranoj zemlji s kojom ostvaruju spoljnotrgovinsku razmenu⁽⁴⁾.

Tehnologije mogu predstavljati bitan faktor konkurentnosti preduzeća i privrede, jer doprinose povećanju produktivnosti i opšte efikasnosti. U ranim fazama njegove primene verovalo se da postoji tzv. paradoks produktivnosti pošto su investicije u kompjuterski hardver i softver postajale su sve obimnije, a produktivnost se nije povećavala ili je čak opadala. Međutim, početkom devedesetih godina prošlog veka, mnoga istraživanja negirala su postojanje paradoksa produktivnosti, s obzirom da je dokazana visoka korelacija između investicija u informacione tehnologije i boljih performansi preduzeća i privrede. Neke zemlje razvijale su industriju hardvera, softvera i specifičnih informatičkih usluga, a neke su samo podsticale njegovu primenu. U oba slučaja uspeh je zavisio od efektivnosti državne politike u toj oblasti i promocije informacionih tehnologija u najširem smislu.

1.1 Spoljnotrgovinski poslovi i međunarodna trgovina

Spoljnotrgovinsko poslovanje predstavlja komunikaciju sa spoljašnjim svetom, odnosno prekogranični promet roba i usluga. Za svaku zemlju je jako bitan moment odnosa sa inostranstvom, kao vrlo značajan deo ekonomske aktivnosti svake zemlje. U savremenom svetu nijedna zemlja bez obzira na svoje razvojne potencijale i uslove nije sama sebi dovoljna, posebno ne u ekonomiji i ekonomskom razvoju.

4) Smith Adam: Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda, „Global book“, Novi Sad, 1998.

Zbog toga kažemo da su sve zemlje ekonomski upućene jedna na drugu, odnosno u stanju su međusobne uslovljenosti i zavisnosti. Priroda ekonomskog života i ekonomske aktivnosti ruši sve prepreke – pa čak i međudržavne granice i to i onda kada su one razdvojene političkim ili nekim drugim činiocima. Savremena ekonomska teorija i praksa, međunarodnim ekonomskim odnosima i spoljnotrgovinskom poslovanju pridaju posebnu pažnju i značaj. U osnovi toga stoje ekonomski interesi država i njihova ekonomija. Iz međunarodnog ekonomskog okruženja dolaze brojni uticaji koji su od naročitog značaja za privredni razvoj i tekuću ekonomsku stabilnost svake zemlje. Možemo reći da u osnovi međunarodnih ekonomskih odnosa stoje tri razloga zbog kojih zemlje pojedinačno učestvuju u njima:

1. Razlike u uslovima proizvodnje među zemljama i područjima sveta
2. Opadajući troškovi proizvodnje
3. Različitost u ukusima – veća ponuda na tržištu i potpunije zadovoljavanje potreba

Zbog toga svaka zemlja nastoji da u svojoj spoljnotrgovinskoj aktivnosti iskoristi komparativne prednosti koje ima u proizvodnji određenih proizvoda i usluga u odnosu na druge zemlje sa kojima održava ekonomske odnose. Te prednosti se ispoljavaju kao korišćenje sopstvenih povoljnih uslova za njihovu proizvodnju, niži troškovi proizvodnje, bolji kvalitet proizvoda, viši stepen primene tehnike i tehnologije. U krajnjem slučaju, to omogućava viši nivo produktivnosti rada i doprinosi rastu dohotka. Sve zemlje savremenog sveta, manje ili više ekonomski su upućene jedna na drugu, odnosno stoje u međusobnoj ekonomskoj zavisnosti i uslovljenosti. Danas nema apsolutno autarhičnih privreda koje bi same sebi bile dovoljne. Ni jedna državna zajednica ne podmiruje svoje materijalne potrebe isključivo svojom proizvodnjom, deo tih potreba podmiruje uvozom materijalnih dobara iz drugih zemalja, a deo sopstvene proizvodnje namenjen je zadovoljavanju potreba u inostranstvu. Ako bi se upitali zašto je to tako, moramo pre svega ukazati na brojne činioce koji konkretnije obrazlažu nužnost uspostavljanja i razvijanja ekonomskih odnosa sa inostranstvom svake zemlje posebno.

Poznato je da su prirodna bogatstva kao što su energetske izvori, rudna i mineralna bogatstva, prirodni i klimatski uslovi – kao faktori proizvodnje, neravnomerno raspoređeni u svetu. Nijedna zemlja, ma koliko ona bila velika, ne raspolaže u dovoljnim količinama i u odgovarajućem kvalitetu svim tim uslovima. Postoje zemlje koje imaju velike izvore nafte, ali ne i dovoljno pitke vode, zemlje koje imaju rude gvožđa ali nemaju električne energije, postoje zemlje koje imaju povoljne uslove za proizvodnju industrijskih ali ne i poljoprivrednih proizvoda i obrnuto, klimatski uslovi diktiraju mogućnosti i strukturu poljoprivredne proizvodnje ali i strukturu potrošnje. Ako bi svaka zemlja pojedinačno zasnivala svoju proizvodnju samo na sopstvenim prirodnim uslovima i izvorima, onda bi

struktura te proizvodnje bila vrlo siromašna, ekonomski vrlo neracionalna a proizvodnja mnogih proizvoda nemoguća.

Međutim, zahvaljujući spoljnoj trgovini dolazi do prevazilaženja neravnopravnosti u rasporedu prirodnih bogatstava i uslova, kao činioca razvoja proizvodnje. Zemlje koje nemaju svoje izvore nafte uvozom iz drugih zemalja podmiruju potrebe za njom, isto to čine zemlje koje nemaju prirodnih bogatstava u gvožđu, obojenim metalima, mineralnim sirovinama i dr. Zahvaljujući spoljnoj trgovini i međunarodnoj razmeni ponuda poljoprivrednih proizvoda gotovo je ista u svim zemljama sveta bez obzira na postojanje velikih prirodnih i klimatskih razlika koje opredeljuju mogućnosti proizvodnje pojedinih poljoprivrednih proizvoda u tim zemljama pojedinačno. Tako, na primer, tropsko voće i povrće danas se gotovo podjednako nalazi na tržištima poljoprivrednih proizvoda zemalja u kojima se ono gaji kao i zemljama gde ne postoje prirodni uslovi za njihovu proizvodnju. Međunarodni ekonomski odnosi i, posebno, spoljna trgovina dovode do ubrzanja naučnog i tehničko-tehnološkog razvoja u svetskim razmerama i svakoj zemlji posebno. Inovacije u nauci, tehnici i tehnologiji danas se brzo šire svetom čime se prevazilazi neravnomernost u tehničko-tehnološkom napretku. Na taj način se doprinosi ubrzanju razvoja proizvodnje ali i potrošnje u svetu. Taj proces ima naročit značaj za one zemlje koje nisu u stanju da same razvijaju nauku i naučna istraživanja kao pretpostavke razvoja svoje proizvodnje. Spoljna trgovina i uopšte međunarodni ekonomski odnosi, prenose znanja iz jednog u druge delove sveta koja su sadržana u novim mašinama, proizvodnoj opremi, proizvodima namenjenim zadovoljavanju različitih potreba i na druge načine. Te njegove funkcije čine međunarodne ekonomske odnose veoma značajnim faktorom tehničko-tehnološkog progressa u svetu.

Kako će se privreda jedne zemlje razvijati u velikoj meri zavisi od veličine njenog unutrašnjeg tržišta. U zavisnosti od njega vrši se dimenzioniranje i strukturiranje domaće proizvodnje na globalnom makroekonomskom planu kao i optimizovanje proizvodnih i drugih kapaciteta za proizvodnju pojedinačnih proizvoda na makroekonomskom nivou. Bez spoljne trgovine u mnogim zemljama na bi bilo ekonomski racionalno organizovati proizvodnju onih proizvoda čija se racionalnost postiže njihovom masovnom i velikoserijskom proizvodnjom ili za čiju proizvodnju je potreban veliki kapital. U svim tim slučajevima veličina ili bolje reći malo unutrašnje tržište, javlja se kao limitirajući faktor razvoja proizvodnje u malim zemljama. Ali u uslovima razvijene spoljne trgovine moguće je u malim zemljama dimenzionirati obim proizvodnje i strukturirati je prema zahtevima ne samo sopstvenog – domaćeg, već i međunarodnog tržišta. Time se produbljuje proces specijalizacije i međunarodne podele rada, a sve to ima pozitivan uticaj na rast i razvoj proizvodnje u svakoj zemlji pojedinačno i u svetskim razmerama.

Spoljnom trgovinom, konkretnije uvozom i izvozom roba i usluga, utiče se na regulisanje odnosa ponude i potražnje na domaćem tržištu. Uvozom se povećava obim ponude roba na tom tržištu, odnosno menja struktura te ponude i usklađuje se sa zahtevima tražnje. Na drugoj strani, izvozom roba i usluga smanjuje se njihova pojedinačna ponuda na tržištu. Izvozom se omogućuje rast njegove proizvodnje iznad nivoa potreba domaćeg tržišta. Putem spoljnotrgovinske razmene viškovi jednih zamenjuju se za one proizvode kojih nema dovoljno na domaćem tržištu, što je značajno sa stanovišta zadovoljavanja potreba društva, ali i stabilnosti tekućih ekonomskih kretanja. Odsustvo inostrane robe sa domaćeg tržišta dovodi do monopola domaćih proizvođača na njemu i rađa čitav niz ekonomskih neracionalnosti kako na tržištu tako i u proizvodnji i potrošnji.

Razvoj međunarodnih ekonomskih odnosa uslovio je rastući značaj međunarodne podela rada u kojoj, sa manje ili više uspeha, učestvuju sve zemlje sveta. Suština te podela rada jeste u tome da se svaka zemlja specijalizuje za proizvodnju onih proizvoda za koje ima najpovoljnije ekonomske i druge uslove i da se sa tim proizvodima izlazi na međunarodno tržište. U toj proizvodnji ona ostvaruje u svetskim razmerama nadprosečnu produktivnost rada, niske troškove proizvodnje, brz tehničko-tehnološki razvoj proizvoda i dr.

Spoljna trgovina podrazumeva promet robe između različitih zemalja, odnosno - vrši se između dva ili više područja koja su ograđena državnim ili carinskim granicama, pa je prolaz robe preko državne ili carinske granice osnovni kriterijum za razlikovanje spoljne i unutrašnje trgovine. Međunarodna razmena roba – njihov izvoz i uvoz, jeste najstariji i danas najrasprostranjeniji sadržajni element međunarodnih ekonomskih odnosa. To je uslovljeno činjenicom da je proizvodnja materijalnih dobara osnovni element ekonomske aktivnosti svakog društva, pa je i normalno da njihova međunarodna razmena bude najznačajniji element međunarodnih ekonomskih odnosa. Promet usluga predstavlja još jedan element spoljnotrgovinskog poslovanja. Ovde je bitno da su davalac i korisnik usluga iz različitih zemalja, odnosno da je pružena usluga predmet deviznog plaćanja zbog čega se ovakav promet naziva – nevidljivim izvozom, odnosno uvozom.

2 *Međunarodni trgovinski i drugi sporazumi*

2.1 GATT

Jedna od posledica Velike svetske ekonomske krize (u godinama 1929 – 1932) je bila ta što se smanjio uvoz roba i sve više se okretalo domaćim proizvodima. Ovakvu trgovačku politiku primenjivale su gotovo sve države, međutim to je dovelo do delimičnog oporavka nacionalnih privreda ali se istovremeno razorio već narušeni svetski trgovinski i finansijski sistem.

Izbijanjem Drugog svetskog rata teškoće su se dodatno zaoštrile. Zato se već u vreme rata počinje raspravljati o potrebi stvaranja novog međunarodnog ekonomskog sistema koji bi morao osigurati uslove za nekonfliktni i stabilan rast bez većih kriza. Naime, posle Prvog svetskog rata tadašnja svetska organizacija “Liga naroda“ je pokušala liberalizovati međunarodnu trgovinu, ali u tome nije uspela. Taj novi međunarodni ekonomski sistem zamišljen je tako da počiva na trima organizacijama. Prva organizacija bi morala osigurati mehanizme za obnovu i za održavanje sistema stabilnih deviznih kurseva i pravila za njihovu korekciju, i da stvara uslove za obnovu konvertibilnosti nacionalnih valuta svojih članica. Taj sistem bi morao pomagati zemljama u savladavanju povremenih poteškoća u međunarodnim plaćanjima i uravnoteženjima bilansi plaćanja, ne sileći ih pritom na uvođenje drastičnih ograničenja u domaćoj ekonomiji. Za tu je svrhu osnovan Međunarodni monetarni fond – MMF – (engl. International Monetary Fund – IMF)⁽⁵⁾. Druga je organizacija morala ubrzati obnovu i podsticati razvoj, prvenstveno u ratom opustošenim zemljama, i to osiguranjem dovoljnih izvora i produktivnijom upotrebom jeftinog dugoročnog kapitala. Ove zadatke je dobila Međunarodna banka za obnovu i razvoj – MBOR ili (engl. International Bank for Reconstruction and Development – IBRD).

Treća organizacija morala je postupno otkloniti opšta postojeća ograničenja koja su drastično smanjila međunarodnu trgovinu i efikasno sprečavati njihovu obnovu. Morala je zatim i obnoviti sistem multilateralne trgovine i iznaći mehanizme za trajan proces njene liberalizacije. Uz to, brinula bi se i za stvaranje uslova i načina za ravopravno i trajno uključivanje svih zemalja u međunarodnu trgovinu, rešavala bi nastale sporove, itd. Osnivanje ovakve Međunarodne trgovinske organizacije tada se pokazalo neostvarivim, a jedino o čemu se međunarodna zajednica u tom trenutku uspela usaglasiti je Opšti sporazum o carinama i trgovini – GATT.

(5) Čenić-Jotanović G., Međunarodni ekonomski odnosi, Ekonomski fakultet u Banja Luci, Banja Luka, 2006.

2.1.1 Pokušaj osnivanja MTO i nastanak GATT

U pregovorima o osnivanju Međunarodne trgovinske organizacije, u periodu 1946 – 1947, učestvovala su 23 zemlje. Za to su vreme održani brojni sastanci koji su rezultirali dogovorima o međusobnim smanjivanjima carina, o unifikaciji carinskih postupaka i o uklanjanju nekih drugih nekarinskih prepreka u trgovini.

Na kraju je, na Konferenciji UN za trgovinu i zapošljavanje u Havani, održanoj pod okriljem Ekonomsko-socijalnog saveta UN (ECOSOC) usvojena Havanska povelja iz 1948. godine, kojom je trebalo stvoriti osnove jedne takve međunarodne organizacije, kao i privremenu komisiju čiji bi zadatak bio sazivanje prve konferencije ove organizacije⁽⁶⁾. Za stupanje povelje (statuta) na snagu, a time i za stvaranje MTO, nedostajala je još samo ratifikacija u 12 parlamenata zemalja učesnica pregovora. Za to je bio određen rok od 18 meseci.

Da prethodno usaglašene koncesije ne bi u tom roku, dok traje ratifikacija, „procurile“ u javnost, te tako zaustavile trgovinu u periodu dok ne stupe na snagu nove niže carine, bilo je potrebno što pre pronaći mehanizam za njihovu primenu i zaštitu. Zato je ugovoreno da se postignuti dogovori objedine s poglavljem o trgovačkoj politici iz Havanske povelje u jedan privremen multilateralan sporazum koji je nazvan „opšti sporazum o carinama i trgovini“ (General Agreement on Tariffs and Trade) ili skraćeno GATT. GATT je stupio na snagu 1. januara 1948. godine i bilo je predviđeno da predstavlja samo privremeno, prelazno rešenje za regulisanje međunarodne trgovine na multilateralnom nivou, sve do stupanja na snagu pravila Međunarodne trgovinske organizacije. Zamišljen kao privremeni trgovinski sporazum GATT u samom početku nije imao institucionalnu strukturu. Ona se razvijala postepeno ⁽⁷⁾.

Sporazum je imao tri dela. U prvom je bila klauzula najpovlaštenije nacije, popis svih koncesija dogovorenih za vreme pregovora i svi preferencijali koje su članice sklopile pre potpisa Sporazuma i koji su im bili priznati. U drugom su delu bila propisana načela koja su članice morale ugraditi u svoje spoljnotrgovinske politike i tako regulisati korišćenje većine nekarinskih mera zaštite. Trećim su delom bili rešeni proceduralni problemi kao što su članstvo, način rada i odlučivanja, itd. GATT je usvojen u oktobru 1947 godine, potpisivanjem „Protokola o privremenoj primeni“ (Protocol of Provisional Application).

(6) G.J.Lanjouw, International Trade Institutions, Longman, London and New York and Open University of the Netherlands, Heerlen, p. 6; Havanska povelja se pored pitanja međunarodne trgovine, odnosila i na regulisanje zapošljavanja, ekonomsku aktivnost, ekonomski razvoj i obnovu, kao i na međunarodne robne sporazume.

(7) Bernard M. Hoekman and Michael M. Kostecki, The political economy of the world trading system – from GATT to WTO, Oxford University Press, Oxford, 1995, p.13.

Tim se potpisom osam najvećih zemalja obavezalo da će ga početi primenjivati od 01.01.1948., a preostalih je 15 zemalja to moralo učiniti posle ratifikacije Sporazuma u nacionalnim parlamentima.

Međutim, postupak ratifikacije povelje (statuta) MTO nije bio tako uspešan. Naime, većina zemalja je u tekstu otkrila ponešto što je ugrožavalo njihove nacionalne interese, tako u zadanom roku nije prikupljen potreban broj ratifikacija. Konačan je neuspeh predstavljalo odbijanje ratifikacije u američkom Kongresu koji je ustanovio da je svaki, pa i najmanji pojedinačni interes zemalja pregovarača već ugrađen u povelju, pa je ona tako izgubila svaki smisao.

Može se zaključiti da je ova velika ideja naišla na značajan i presudan otpor od strane velikih sila, naročito SAD, koje nisu mogle prihvatiti da nacionalnu trgovinsku politiku podvrgnu multilateralnoj kontroli jedne nadnacionalne institucije. Posle odbijanja američkog Kongresa da ratifikuje povelju, preostalo je okretanje Sporazumu GATT, tako što je GATT, koji je, formalno pravno, bio samo privremen multilateralan sporazum, faktički promovisan u trajni sporazum, i istovremeno, pretvoren u neku vrstu organizacije. Zato su zemlje koje su, stvarno, bile članice službeno nazivane „ugovornim stranama“. Tako je do osnivanja Svetske Trgovinske Organizacije (World Trade Organization – WTO) 1995. godine, GATT ostao jedini multilateralni instrument koji reguliše međunarodnu trgovinu. GATT je predstavljao međudržavni ugovor koji reguliše oblast međudržavne trgovinske saradnje⁽⁸⁾.

2.1.2 Principi (načela) GATT-a

Zemlje potpisnice sporazumele su se oko tri temeljna principa:

1. Princip nediskriminacije ili princip najpovlaštenije nacije – ako jedna zemlja odobri bilo kakve povlastice na uvoz iz druge zemlje, dužna je te povlastice primeniti na uvoz iz svih ostalih zemalja potpisnica GATT-a;
2. Princip zaštite domaće privrede carinama – ostala ograničenja (kvantitativna i kvalitativna) trebaju se ukinuti. Izuzetak su poljoprivredni proizvodi, a dopušteno je uvođenje količinskih ograničenja i radi očuvanja stanja u bilansu plaćanja;
3. Princip daljnjeg smanjivanja carina multilateralnim pregovorima – zahteva da se različite carinske tarife zemalja članica zatečene prilikom njihovog pristupanja u GATT, usklađuju i smanjuju daljnjim multilateralnim pregovorima. Ti se pregovori vode u „rundama“.

(8) Bjelić P.: Svetska trgovinska organizacija, BIGZ, Beograd, 2002, str. 12.

Osnovni ciljevi i dostignuća izvornog GATT-a⁽⁹⁾ su:

Ključni ciljevi koji se postavljaju pred neku organizaciju obično proizilaze iz težnji da se razreše uočene i spoznate teškoće iz prethodnih razdoblja. Tako su na planu svetske trgovine to bili problemi njene opšte bilateralizacije, raširenost trgovinskih blokova i klirinške razmene, prohibitivne carinske stope, kvantitativna ograničenja i zabrane, i uopšteno, gotovo potpuno netransparentne spoljnotrgovinske politike. Glavnu su reč imale najrazvijenije zemlje, pa je prevladalo mišljenje da su one najveće teškoće u trgovini industrijskim proizvodima. Zato GATT i dobija zadatak da postupno ukloni ta nagomilana ograničenja te da tako multilateralizuje i liberalizuje svetsku trgovinu, prvo onu s industrijskim proizvodima. U tom je cilju organizovano osam, svaki put sve širih i obuhvatnijih, krugova multilateralnih trgovinskih pregovora koji su, uz obavezujuću i sve veću multilateralnu liberalizaciju svetske trgovine, stvorili i klimu i uverenja kako će taj trend biti nastavljen i u budućnosti. Sve to je naravno bitno delovalo na povećanje investicija i proizvodnje, ali je imalo za posledicu i to da je u celom razdoblju delovanja GATT-a, stopa rasta svetske trgovine stalno bila veća od stope rasta svetske industrijske proizvodnje. Zbog svih tih razloga i broj članica je od izvornih 23, na početku Urugvajске runde, narastao na 123. Treba napomenuti da članstvo u GATT-u nije bilo, a ni danas u WTO, rezervisano samo za suverene države. Dovoljno je da potencijalna članica bude posebna carinska teritorija s punom autonomijom u ekonomskim odnosima sa inostranstvom.

Nerazvijene zemlje su od samog početka tvrdile da je trgovinski sistem GATT napravljen po meri bogatih te da im usporava i otežava razvoj. Argument za to im je bila i činjenica da je trgovina njihovim najvažnijim izvoznim robama: sirovinama i poljoprivrednim proizvodima, bila izuzeta iz liberalizacije. U dobroj meri, to je bio slučaj i s trgovinom tekstilom, odećom i obućom, proizvodima industrija iz prve faze industrijalizacije. Ovi sporovi i prigovori nerazvijenih zemalja doveli su na kraju i do usvajanja četvrtog dela GATT-a, koji je nazvan „Trgovina i razvoj“ i kojim je u multilateralni trgovinski sistem uneseno načelo nerekiprociteta u trgovinskim pregovorima između razvijenim i nerazvijenim zemalja. Taj deo sadrži celi niz ustupaka nerazvijenim zemljama. Njime su se razvijene zemlje obavezale da neće povećavati postojeće prepreke uvozu iz nerazvijenih zemalja (tzv. načelo „status quo“), da neće povećavati fiskalna ograničenja potrošnje primarnih proizvoda, da će smanjivati postojeće carinske i necarinske prepreke i da će se međusobno konsultovati i preduzimati zajedničke mere u cilju promocije i ubrzanja trgovine i razvoja nerazvijenih. Zbog toga neki autori govore da je, uz dosadašnja, u sistem GATT uvedeno i „načelo pozitivne diskriminacije“⁽¹⁰⁾.

(9) Danas se izvorni GATT službeno naziva GATT 1947. Da bi se razlikovao od multilateralnog sporazuma koji je deo WTO i koji se naziva GATT 1994.

(10) Bernard M. Hoekman and Michael M. Kostecki, “The political economy of the world trading system-From GATT to WTO, str.13

2.1.3 Runde pregovora

Godina	Broj učesnika	Oblast
1947. Ženeva	23	Carine
1949. Anesi	13	Carine
1951. Torki	38	Carine
1956. Ženeva	26	Carine
1960/1961 Ženeva, Dilon runda	26	Carine
1963/1967 Ženeva, Kenedi runda	62	Carine i antidamping
1973/1979 Ženeva, Tokio runda	102	Carinske, necarinske mere i sistemski sporazumi
1986/1993 Ženeva, Urugvajska runda	123	Carinske, necarinske mere, pravila, usluge, pravo intelektualne svojine, rešavanje sporova, tekstil, poljoprivreda, osnivanje WTO

Tabela 1. Održane runde pregovora pod okriljem GATT-a

Izvor: "Svetska trgovinska organizacija", Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1996, str. 12.

Pod okriljem GATT-a održano je osam „rundi“ pregovora. Rezultat prvih pet rundi, održanih u periodu od osnivanja do 1960 godine, je značajno snižavanje carina u trgovini industrijskim proizvodima. To je uticalo na porast međunarodne trgovine ovom vrstom proizvoda i podstaklo rast svetske privrede. Ipak, najviše koristi su imale razvijene zemlje, imajući u vidu nekoliko činjenica:

- Privredne grane u kojima kompetitivne prednosti imaju nerazvijene zemlje su bile izostavljene iz procesa liberalizacije;
- U pregovorima je važio princip reciprociteta – koji je ukinut 1964 godine

Dilon runda – peta runda pregovora između 26 država, rezultirala je usvajanjem 45.000 tarifnih koncesija, ili sniženja carina, pokrivši tako jednu petinu sveukupne svetske razmene. Dogovoreno je prihvatanje nekih trgovinskih pravila iz nacarta Povelje WTO. Kombinovani paket trgovinskih pravila i tarifnih koncesija poprimio je oblik Opšteg sporazuma o carinama i trgovini.

Kenedi runda⁽¹¹⁾, nastavlja smanjivanje tarifnih barijera, a u GATT je ugrađen Sporazum o anti-damping merama. Nedostatak ove runde pregovora ogleda se u tome da nije bilo reči o trgovini poljoprivrednim i tekstilnim proizvodima, te raznim vrstama necarinskih ograničenja.

Tokio runda (počinje 1973), u kojoj su učestvovala 102 države, nastavila je dalju liberalizaciju trgovine. Predstavljala je ujedno ozbiljniji pokušaj reforme trgovinskog sistema i uklanjanja necarinskih prepreka. Runda je rezultirala smanjenjem carina za trećinu, do nivoa od 4,7% u proseku. Carinska sniženja, raspoređena na razdoblje od osam godina unela su novi element „harmonizacije“, odnosno proporcionalno većeg sniženja u odnosu na veće carine. Rezultat runde je i serija sporazuma o uklanjanju necarinskih prepreka u nekim novim područjima, kojima su pristupile uglavnom industrijalizovane države članice GATT-a. Rezultat ove runde je dakle skup kodeksa o primeni jednog broja necarinskih mera i mera indirektnog protekcionizma⁽¹²⁾:

1. Kodeks o određivanju carinske vrednosti robe,
2. Kodeks o vladinim (državnim) nabavkama,
3. Kodeks o tehničkim standardima,
4. Kodeks o subvencijama,
5. Kodeks o proceduri izdavanja uvoznih dozvola.

Nedostatak runde predstavlja odsustvo pregovora o liberalizaciji trgovine tekstilnim i poljoprivrednim proizvodima. Uprkos svim problemima i kontraverzama, neosporno je da u prvih sedam krugova proces liberalizacije trgovine u sektoru industrijskih proizvoda dao izvrsne rezultate. Doveo je do smanjenja carina s nivoa od gotovo 40% na manje od 4%, praktično je ukinuo kvantitativna ograničenja, razvio jasna pravila za primenu pojedinih mera spoljnotrgovinske politike (kao što su subvencije, antidampinški postupci i carine, tehničke barijere trgovini, itd.), a donekle je razvio i postupke za rešavanje sporova između članica. Međutim, tokom 70-tih godina, a naročito tokom 80-tih, došlo je do takvih ekonomskih promena za koje se može konstatovati da su značajno ugrozile kredibilitet GATT-a. S obzirom da je u tom periodu dolazilo do učestalih recesija, vlade mnogih zemalja su pribegavale primeni sve brojnijih necarinskih barijera trgovini, kako bi zaštitile svoje privrede od nadolazeće konkurencije. Ovaj uspeh prethodnih rundi pregovora u pogledu postepenog smanjenja carina, doveden je u pitanje upravo pojavom nekada i teško prepoznatljivih necarinskih barijera (mimikrija). Pored toga, jačaju tendencije formiranja regionalnih ekonomskih i trgovinskih integracija, a to trećim zemljama narušava mogućnosti za pristup tim tržištima i ujedno time se narušava princip

(11) Bernard M. Hoekman and Michael M. Kostecki, "The political economy of the world trading system-from GATT to WTO, str.18.

(12) Bjelić P., „Svetska trgovinska organizacija“, str. 24.

liberalizacije međunarodne trgovine. 1986. godine započinje poslednji, Urugvajski krug pregovora, u Punta del Este, kada na red dolaze aktuelni preostali problemi, kao što su problematika trgovine poljoprivrednim proizvodima i proizvodima tekstila i odeće koja se u najvećoj meri odvijala mimo osnovnih pravila GATT-a. Tu je i trgovina uslugama koja nikada nije ni obuhvaćena pravilima GATT-a. Najrazvijenije zemlje su želele i usvajanje jasnih pravila zaštite prava intelektualnog vlasništva, da bi zaštitili svoje proizvođače visokotehnoloških i inovativnih proizvoda. Aktuelizovana je i problematika regionalnih trgovinskih sporazuma, kao i unapređenje načina i metoda za rešavanje sporova između članica.

Do kraja 1993. postignuti su kompromisi na svim ovim područjima. Problematika poljoprivrede koja je politički najosetljiviji problem u svim zemljama, razrešena je političkim kompromisom SAD i EU kojim je ipak pokrenut postupak reformi zaštitnih politika i politika subvencije poljoprivrede⁽¹³⁾. Trgovina tekstilom i odećom vraćena je u sistem i pravila multilateralne trgovine ali je za to određen rok od deset godina. Za vreme ovog kruga pregovora usaglašena su i usvojena multilateralna pravila na planu trgovine uslugama i na području zaštita prava intelektualnog vlasništva. Unapređen je i sistem rešavanja sporova.

Rezultati Urugvajске runde pregovora izloženi su u Finalnom aktu/deklaraciji, koji je potpisan 15-og aprila 1994. godine, u Marakešu. Ciljevi deklaracije iz Punta del Este vidljivi su pre svega u tome što novi sporazum GATT-a iz 1994. godine zamenjuje sporazum iz 1947. godine, a dopunjuje se novim sporazumom o trgovini i uslugama, GATS (engl. General Agreement on Trade and Services – GATS). Finalni akt se sastoji od Sporazuma o osnivanju Svetske trgovinske organizacije (Agreement of Establishing the World Trade Organization), sa pripadajućim aneksima, Ministarske deklaracije i još 25 različitih odluka⁽¹⁴⁾. Najvažniji rezultat ove runde pregovora je osnivanje Svetske trgovinske organizacije koja je počela sa radom 1. januara 1995. godine. Finalni akt je potpisalo 111 zemalja, dok je Sporazum o uspostavljanju STO (WTO) potpisalo 104 zemlje. Već početkom 1995. godine, Sporazum je ratifikovalo preko 80 zemalja. Među njima su bile: SAD, Evropska unija, Japan i Kanada. To su zemlje čije je učešće u ukupnoj svetskoj trgovini robe i usluga oko 90%.

(13) Tada su se SAD i EU složile da do 2003 godine neće pokretati međusobne sporove iz područja trgovine poljoprivrednim proizvodima, tzv. Mirovna klauzula, ali i to da se na ministraskim konferencijama koje budu održane u tih 10 godina mora raspravljati i o problematici poljoprivrede i o problematici dalje liberalizacije trgovine uslugama, tzv. ugrađeni dnevni red.

(14) Bernard M. Hoekman and Michael M. Kostecki, "The political economy of the world trading system-from GATT to WTO", str.20

2.1.4 Opšti sporazum o trgovini uslugama – GATS

Već u vreme održavanja Urugvajске runde trgovina uslugama je činila značajan i rastući deo ukupne svetske trgovine. Kako bi se podstakao njen budući razvoj, zemlje GATT-a su potpisale Opšti sporazum o trgovini uslugama – GATS. Opšti sporazum o trgovini u uslugama (engl. General Agreement on Trade and Services – GATS) se koristi za liberalizaciju svih uslužnih tržišta. Trenutno je GATS potpisalo oko 160 uslužnih grana. Tu se nalaze oblasti koje su već u potpunosti obuhvatila privatna, uslužna ili ih vode mešovita pravna lica (u privatnom i državnom vlasništvu). Takođe, GATS uključuje sektore koji obuhvataju osnovne potrebe kojima je do sada upravljao samo javni sektor, a on podrazumeva osiguranja i bankarstvo, saobraćaj i telekomunikacije, energetiku i vodoprivredu, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, kulturu, građevinski sektor, uklanjanje otpada i turizam zajedno sa svim društvenim uslugama, kao što su npr. usluge za stare i omladinski programi. Preko GATS-a sve usluge treba da se podvrgnu principima Svetske trgovinske organizacije o slobodnom pristupu tržištu i jednakom tretmanu domaćih i stranih dobavljača, privatnih, državnih i neprofitnih organizacija koje pružaju usluge. GATS navodi četiri načina trgovine uslugama:

1. način: Snabdevanje u inostranstvu (npr. slanje robe, kurirske usluge, informacioni centri, muzički video materijali na internetu, telemedicina, elektronsko učenje itd.)
2. način: Korišćenje usluga u inostranstvu (turizam i poslovna putovanja u inostranstvo, medicinsko lečenje ili obrazovanje u inostranstvu itd.)
3. način: Poslovne aktivnosti u inostranstvu (direktno strano ulaganje, filijale u inostranstvu, zajednička ulaganja itd.)
4. način: Migracija privremenih poslova (zaposleni u transnacionalnim kompanijama u različitim stranim zemljama, agencije koje se bave iznajmljivanjem i pronalaženjem poslova, koje šalju ljude u inostranstvo pod posebnim uslovima itd.)

2.1.5 Sporazum – TRIPS⁽¹⁶⁾

TRIPS uređuje standarde radi zaštite i provođenja prava intelektualnog vlasništva i preovladavanje nedostataka multilateralnog sistema pravila, načela i disciplina kojima bi se na istovetan način uredilo područje međunarodne trgovine u delu koji se odnosi na intelektualno vlasništvo. Sporazum isto tako usvaja univerzalna načela GATT-a jednako kao i ona sadržana u sporazumima o intelektualnom vlasništvu.

(16) TRIPS – Trade Related Intellectual Property Rights – Trgovinski aspekti prava intelektualnog vlasništva

Odredbe TRIPS prvenstveno karakteriše institut transparentnosti, a što bi, preneseno u sistem pravila konkurencije u okvirima STO, esencijalno zahtevalo da svaka članica učini javno dostupnima zakone i druge akte državnih tela, i da javno objavljuje sudske i upravne odluke koje su donošene u konkretnim slučajevima. Prvi deo Sporazuma utvrđuje generalna pravila i osnovna načela kojima se određuje nacionalni tretman u pitanjima zaštite intelektualnog vlasništva. Sporazum sadrži klauzulu o najpovlaštenijoj naciji, pod kojom se podrazumeva da se svaka prednost koju jedna strana odobri državljanima druge strane, mora odobriti i državljanima svake druge članice. Drugi deo Sporazuma definiše svako pravo zaštite intelektualnog vlasništva pojedinačno (autorsko pravo, „copyright”, javno prikazivanje itd.) i utvrđuje univerzalno trajanje zaštite od 20 godina. Treći deo Sporazuma uređuje pitanja obaveza na strani članica kojima se pruža zaštita prava intelektualnog vlasništva na nivou propisa nacionalnog pravnog poretka. Ovde je karakterističan trend koji zahteva da zaštita prava intelektualnog vlasništva mora biti efikasna na način da nije skupa i komplikovana i da postupak mora biti sproveden brzo.

Područja koja pokriva GATT su:

- Poljoprivreda;
- Zdravstvena regulativa za prehrambene proizvode;
- Tekstil i odeća;
- Standardi proizvodi;
- Mere investiranja;
- Antidampinške mere;
- Metode vrednovanja carina;
- Pravila o poreklu;
- Pregled pre isporuke;
- Dozvola uvoza;
- Subvencije;
- Zaštitne carine;
- Transport;
- Osiguranje;
- Obrazovanje;
- Telekomunikacije.

Područja koja pokriva TRIPS su:

- Autorska prava
- Zaštitne oznake
- Geografske oznake
- Patente
- Industrijski dizajn
- Neotkrivene informacije (uključujući poslovne tajne)

Najznačajniji rezultat Urugvajске runde pregovora ipak je konačno postizanje dogovora o osnivanju Svetske trgovinske organizacije – STO (engl. WTO – World Trade Organization). Svetska trgovinska organizacija, osnovana je sporazumom koji su 15. aprila 1994. godine u Marakešu u Maroku, potpisali ovlašteni predstavnici 125 zemalja učesnika Urugvajске „runde“ multilateralih pregovora. Po tom sporazumu ona počinje delovati na početku 1995. godine, pa je tako svet konačno dobio i onu nedostajuću kariku iz trijade organizacija za upravljanje svetskim trgovinskim i finansijskim sistemom.

Deklaracijom iz Marakeša od aprila 1994. godine utemeljena je STO kao međunarodna organizacija koja je u svoju strukturu ugradila dotadašnji Opšti sporazum o carinama i trgovini (GATT), ali je svoju nadležnost proširivala na još dva nova područja – trgovinu uslugama (GATS) i intelektualno vlasništvo (TRIPS).

GATT-ov proces liberalizacije započeo je u razdoblju hladnog rata, preživio je proces dekolonizacije i pojavu velikog broja novih nezavisnih zemalja, prilagodio se stvaranju Evropske unije i drugih asocijacija, izrastanju novih trgovačkih sila i propasti komunizma, da bi završio u vremenu tranzicije i globalizacije vlastitom transformacijom i prepuštanjem daljeg toka procesa liberalizacije svetske trgovine novostvorenoj organizaciji. Tako je izvorni GATT, koji se danas naziva GATT 1947, pravno, prestao postojati, ali su njegova ključna pravila i dostignuća, sada uključena u multilateralni sporazum GATT 1994, nastavila da postoje u okviru STO. Formalno gledano, GATT nije bio međunarodna organizacija, već ugovor sklopljen između vlada zemalja. Kao rezultat toga nije imao zemlje članice, već zemlje ugovornice, odnosno zemlje potpisnice. Dok je GATT predstavljao multilateralni sporazum bez institucionalne osnove (sa malim pridruženim Sekretarijatom nastalim krajem 40-tih godina), STO danas ima svoju strukturu. GATT je primenjivan na privremenoj osnovi, mada je to sa uspehom trajalo 47 godina, te on predstavlja sporazum koji se odnosi na regulisanje trgovine robom, dok je STO objedinila i GATT i GATS i TRIPS.

Dakle, uprkos početnom neuspehu u osnivanju Međunarodne trgovinske organizacije, liberalizacija trgovine u okviru sporazuma GATT tekla je relativno uspešno. Stvaranjem GATT-a, jedan broj zemalja i njihovih vlada koje su u ovom procesu učestvovala, dokazale su postojanje jasne vizije za ostvarenje buduće saradnje koja je bila neophodna da bi se ostvario ekonomski rast i izgradnja. Za gotovo pola veka koliko je i sam GATT postojao, može se reći da je uglavnom uspeo da ostvari ciljeve koje su postavili njegovi osnivači i potpisnici. Ali, ako se napravi mala paralela između životnog ciklusa jednog proizvoda i života GATT-a, onda možemo razumeti zašto je i sam GATT doživio svoj vrhunac, ali i postepeno prevazišlaženje, pa je otuda nastanak Svetske trgovinske organizacije nova prilika da se ostvari sve ono što GATT nije uspeo, kao i da se formiraju novi ciljevi za novi vek.

Ustanovljenjem STO-a, GATT je transformisan u organizaciju, a njegovi dometi su značajno prošireni. Pred STO je više izazova. Prvenstveno, treba nastaviti proces globalizacije. Zatim, treba nastaviti i suočavanje sa još uvek moćnim snagama koje se bore za očuvanje protekcionizma, a koje postoje kako u razvijenim, tako i u zemljama u razvoju. Čak i ukoliko se ostvari liberalizovana nediskriminaciona trgovina i investiciona politika, što je od samog početka bio i cilj GATT-a, STO zadržava značaj kao forum za pregovore o novim oblastima i pitanjima. Možda i najveći izazov za budućnost STO jeste rad na daljoj integraciji zemalja u razvoju u svetske ekonomske tokove.

2.2 Svetska Trgovinska Organizacija – STO

Posle Drugog svetskog rata, jedna od značajnijih tendencija u svetskoj privredi bila je institucionalizacija međunarodnih ekonomskih odnosa. Odmah nakon rata stvorene su dve međunarodne organizacije u oblasti međunarodne finansijske saradnje država – Međunarodni monetarni fond (MMF) i Međunarodna banka za obnovu i razvoj (MBRD). Ali pokušaj da se stvori jedna međunarodna organizacija u oblasti međunarodne trgovinske saradnje država je propao, jer na Konferenciji Ujedinjenih nacija o trgovini i zaposlenosti, koja je održana 1948. godine u Havani na kojoj je izrađen nacrt o konvenciji o Međunarodnoj trgovinskoj organizaciji (MTO), nije došlo do usvajanja istog usled nespremnosti Kongresa SAD da ratifikuju ovu konvenciju. Neke od zemalja učesnica su nezavisno od konferencije počele da pregovaraju o sniženju carina i trgovini robom i kao rezultat tih pregovora nastao je Opšti sporazum o carinama i trgovini (GATT). Kasniji pregovori na istu temu, u više rundi, uslovili su nastanak međunarodnog trgovinskog sistema. Takav sistem je funkcionisao skoro 50 godina sve do nastanka Svetske trgovinske organizacije (STO) 1995. godine. Svetska trgovinska organizacija (World Trade Organization – WTO) je specijalizovana međunarodna organizacija, globalnog karaktera, osnovana Sporazumom o osnivanju Svetske trgovinske organizacije koji je potpisan u Marakešu, kao rezultat okončanja Urugvajске runde GATT-a.

Gotovo da nijedan segment međunarodnih odnosa nije doživeo tako dinamičan rast kao što je to slučaj sa međunarodnom trgovinom. Tri su bitne determinante koje su odredile objektivnu neophodnost izmena kako normativnog osnova, tako i uslova obavljanja međunarodne trgovine:

- Prva determinanta je sadržana u rastu robne razmene. U savremenim uslovima poslovanja pravilo je da se robna razmena, bar za pretežan broj proizvoda, odvija u uslovima međunarodne razmene. Zatvaranje u unutrašnje granice nacionalnog tržišta, ne samo da nije opredeljenje nijedne države savremenog sveta, već se pojavljuje i kao poseban vid pritiska međunarodne zajednice prema određenim državama za koje ta zajednica smatra da sprovede politiku koja nije prihvatljiva, odnosno nije u skladu sa interesima međunarodne zajednice. Pored obima međunarodne razmene dobara, ovoj kvantitativnoj determinanti doprinosi i činjenica da je GATT iz 1947. godine potpisan od strane predstavnika 23 države, dok su Sporazum o osnivanju Svetske trgovinske organizacije, kao i ostali set dokumenata Urugvajске runde pregovora, prihvatili predstavnici 124 države (na Ministarskoj konferenciji u Marakešu);
- Druga determinanta proizilazi iz same strukture Opšteg sporazuma o carini i trgovini iz 1947. godine. Ovaj Sporazum za predmet svog regulisanja ima isključivo promet roba, to jest proizvoda nastalih sa namerom plasmana u uslovima spoljnotrgovinskog poslovanja. Stoga je bilo neophodno izvršiti izmene u dva pravca. Prvi je bio proširivanje domena regulisanja i na sektor usluga, pre svega na bankarske i finansijske usluge, kao i na usluge u specifičnim oblicima saobraćaja (pomorski, vazdušni saobraćaj, i telekomunikacije). Pored toga, predmet regulisanja postali su i određeni trgovinski aspekti prava industrijske svojine. Drugi pravac je bio nastojanje za daljom liberalizacijom robne razmene, pre svega u domenu prometa poljoprivrednih proizvoda, tekstila i odeće, kao i primene sanitarnih i fitosanitarnih mera. Postojeći tekst GATT-a iz 1947. godine, nije mogao da zadovolji novonastale potrebe, te je radikalna promena bila jedini mogući pravac;
- Treća determinanta promene osnovnog teksta GATT-a 1947. godine proizilazi iz uslova i metoda rada ove međunarodne institucije. Princip konsenzusa u odlučivanju (karakterističan za rešavanje sporova sa međunarodnim elementom) u uslovima primene GATT-a iz 1947. godine, postavljen je kao univerzalni princip, dok je njegova primena vodila u duge pregovore, često potpuno nesagledive u pogledu njihovog konačnog pitanja. Višegodišnje trajanje pojedinih rundi pregovora, najrečitije govori u prilog ovog stava. Svetska trgovinska organizacija je zapravo supstituisala mesto i preuzela ulogu koju je do tada imao GATT, a da tom prilikom nije došlo do institucionalnog ukidanja tela i organa GATT-a.

2.2.1 Odnos GATT-a i Svetske Trgovinske Organizacije

Iako postoji sličnost u nadležnostima, kao i u oblicima organizovanja, pa čak i u smislu postojanja paralelnog rada zajedničkih organa, mora se konstatovati da između GATT-a iz 1947. godine i STO postoje suštinske razlike, koje se ogledaju u sledećem:

1. Za razliku od GATT-a (koji je nastao kao međunarodni multilateralni sporazum, koji je tokom svoje primene poprimio i pojedina obeležja međunarodne organizacije), STO je od svog nastanka delovala kao međunarodna organizacija sa autonomnim pravnim subjektivitetom i svim implikacijama koje iz toga proizilaze;
2. GATT se primenjivao kao privremeni sporazum (skoro punih 50 godina), dok je STO osnovana na trajnoj osnovi i bez vremenskih ograničenja svog trajanja;
3. Pravila GATT-a su se primenjivala na trgovinu robom, dok se pravila STO primenjuju ne samo na robu, već i na druge usluge i trgovinske aspekte prava intelektualne svojine;
4. GATT je sadržavao pored multilateralnih, i bilateralne i plurilateralne sporazume, dok su u okviru STO svi sporazumi multilateralnog karaktera;
5. Odluke GATT-u su donošene o određenim pitanjima glasanjem;
6. Sistem rešavanja sporova u STO je mnogo brži i efikasniji u odnosu na prethodni GATT-ov sistem⁽¹⁷⁾.

Ilustracija 1. Grb Svetske trgovinske organizacije

Pored toga, STO vrši nadzor nad nacionalnim trgovinskim politikama, uspostavlja mehanizam zaštite, pravila i propise međunarodnog trgovinskog sistema, te predstavlja forum za bilateralne i multilateralne pregovore. Uz to, za razliku od GATT-a koji je usklađivao stavove sa međunarodnim finansijskim organizacijama o merama koje se uvode iz platnobilansnih razloga, STO postaje deo usklađenog delovanja na planu uspostavljanja trgovinske, makroekonomske, privredno-sistemske i razvojne funkcije u sklopu dalje globalizacije svetske privrede.

(17) Stanković M., Stanković S.: Međunarodno poslovno pravo, Beograd, 2001.

Osnovne funkcije STO su:

- Nadzor i sprovođenje multilateralnih trgovinskih sporazuma koji zajedno predstavljaju STO,
- Forum za multilateralne trgovinske pregovore,
- Rešavanje trgovinskih sporova,
- Nadzor nad nacionalnim trgovinskim politikama,
- Saradnja sa ostalim međunarodnim institucijama uključenim u globalno kreiranje ekonomskih politika.

2.2.2 Uloga osnivanja i zadaci STO

Osnovni ciljevi osnivanja STO istaknuti su u Preambuli Sporazuma o osnivanju STO, i mogu se sagledati u okvirima četiri domena:

1. Prvi blok je posvećen razvoju trgovine u zemljama članicama STO, u smislu nastojanja da se postignu sledeći ciljevi: rast životnog standarda; obezbeđenje pune zaposlenosti; obezbeđenje ravnomernog rasta realnog prihoda i efektivne tražnje; obezbeđenje ekspanzije proizvodnje i trgovine robama i uslugama; omogućavanje optimalnog korišćenja svetskih resursa u skladu sa ciljevima održivog razvoja; nastojanje da se istovremeno očuva životna sredina i obezbede sredstva da se to postigne na način koji je u skladu sa respektivnim potrebama i interesima različitog nivoa ekonomskog razvoja država članica;
2. Drugi blok postavljenih ciljeva odnosi se na zemlje u razvoju, i sastoji se u neophodnosti preuzimanja napora da se za zemlje u razvoju obezbedi učešće u rastu svetske trgovine, koji je primeren potrebama njihovog ubrzanog privrednog razvoja;
3. Treći blok ciljeva odnosi se na preduzimanje konkretnih aranžmana usmerenih ka značajnijem smanjivanju carina i ostalih prepreka trgovini i uklanjanju diskriminatornog tretmana u međunarodnim trgovinskim odnosima;
4. Četvrti blok ciljeva povezan je sa nastojanjem za uspostavljanje koherentnih odnosa u vođenju globalne ekonomske politike. U tom smislu, STO po svim pitanjima od značaja za svetsku privredu, neposredno saraduje sa Međunarodnim monetarnim fondom i Svetskom bankom, kao i njihovim filijalama.

U cilju ostvarivanja postavljenih ciljeva zadaci STO se ispoljavaju u:

1. Obezbeđivanju zajedničkog institucionalnog okvira za realizaciju trgovinskih odnosa između zemalja članica, na osnovama sporazuma i dokumenata STO;
2. Omogućavanju implementacije, upravljanja i sprovođenja multilateralnih sporazuma STO;
3. Obezbeđenje foruma za pregovore država članica u vezi njihovih multilateralnih trgovinskih odnosa, po svim pitanjima vezanim za primenu Sporazuma STO;
4. Uspostavljanju efikasnog postupka i mehanizma za rešavanje sporova i
5. Nadgledanju i obezbeđenju mehanizma za ispitivanje trgovinskih politika država članica.

2.2.3 Organi i tela Svetske Trgovinske Organizacije

Sporazumom o osnivanju STO, određena je struktura organa STO, kao i ovlašćenja koja ovi organi imaju u obavljanju svojih funkcija. Osnovni organ STO je Ministarska konferencija, koju sačinjavaju predstavnici svih zemalja članica, uz obavezu da održavaju svoje sastanke (konferencije) najmanje jednom u dve godine. Ona obavlja funkcije STO i preuzima akcije, to jest donosi mere koje su u tom cilju neophodne. Pored toga, utvrđeno je i ovlašćenje Ministarske konferencije da donosi odluke po svim pitanjima iz okvira bilo kog od multilateralnih trgovinskih sporazuma STO, ukoliko to od nje zahteva bilo koja zemlja članica, odnosno da odlučuje u skladu sa specifičnim zahtevima vezanim za proces donošenja odluka i sporazuma o osnivanju STO, ili bilo kog multilateralnog sporazuma u okviru STO⁽¹⁸⁾. U okviru nadležnosti Ministarske konferencije spada i donošenje odluke o pristupanju trećih država STO-u.

Po značaju, naredni organ je Generalni savet, sačinjen od predstavnika svih država članica, a svoje sastanke održava prema potrebi. U periodu između sastanaka Ministarske konferencije, funkcije ovog organa STO obavlja Generalni savet. Pored Ministarske konferencije i Generalnog saveta, na nivou STO postoje i sledeći organi: Komitet za trgovinu i razvoj, Komitet za platnobilansne restrikcije i Komitet za budžetska, administrativna i finansijska pitanja. Ove komitete osniva Ministarska konferencija, a njihov rad nadzire Generalni savet.

Zbog stvaranja uslova za obavljanje funkcija opštih i specijalizovanih organa STO, kao njeni administrativni organi Sporazumom o osnivanju STO, utvrđeni su Sekretarijat i Generalni direktor. Sekretarijat ima oko 500 zaposlenih, njegova funkcija je da obezbedi tehničko-organizacionu pomoć u radu Ministarske konferencije, Generalnog saveta, komisije i saveta STO, analizira i prati trendove svetske trgovine, da obezbedi sprovođenje odluka organa i tela STO, pre svega u domenu pomoći zemljama u razvoju, te da daje zvanična saopštenja STO i komunicira sa javnošću. Sedište Sekretarijata je u Ženevi, gde se nalazi i sedište STO.

(18) Čenić-Jotanović G.: Međunarodni ekonomski odnosi, Ekonomski fakultet u Banja Luci, Banja Luka, 2006.

Radom Sekretarijata STO rukovodi Generalni direktor (koga imenuje Ministarska konferencija). Ministarska konferencija ovlašćena je da usvoji pravila kojima će se utvrditi ovlašćenja, nadležnosti, prava i obaveze Generalnog direktora, kao i uslove za njegovo postavljanje i trajanje mandata. Odgovornost generalnog direktora i službenika Sekretarijata STO je isključivo međunarodnog karaktera.

U obavljanju svojih dužnosti oni mogu primati ili tražiti instrukcije od bilo koje vlade (nezavisno od okolnosti da li je ta država član STO ili je izvan njenog članstva) ili bilo koje druge vlasti koja je izvan STO. Ovakav status Generalnog direktora i službenika Sekretarijata obezbeđen je na dva nivoa. Imperativnim nalogom članicama da poštuju njihov status međunarodnih službenika, uz obavezu da se uzdrže od bilo kakvih uticaja na ova lica u obavljanju njihovih funkcija. Drugo, obezbeđenjem da službenici STO uživaju privilegije i imunitet u obavljanju svojih funkcija u odnosu na države članice, koje su jednake onima koje su ustanovljene Konvencijom UN o privilegijama i imunitetima specijalizovanih agencija iz 1947. godine⁽¹⁹⁾.

2.2.4 Članstvo u Svetskoj trgovinskoj organizaciji

Princip koji je primenjen na dokumenta koja su usvojena u okviru Urugvajске runde GATT-a, preciznije na Ministarskoj konferenciji multilateralnih trgovinskih pregovora, dosledno je primenjen i u slučaju utvrđivanja statusa članica STO. Po tom principu, sve države koje su imale status potpisnice Opšteg sporazuma o carinama i trgovini iz 1947. godine, mogle su postati članice STO pod uslovom ispunjavanja nekoliko dodatnih zahteva u osnovi formalno pravnog karaktera. Shodno tome, ugovorne strane GATT-a iz 1947. godine, koje su taj status imale na dan stupanja Sporazuma o osnivanju STO na snagu, a učestvovalе su u pregovorima Urugvajске runde i prihvatile Sporazum o osnivanju STO i druge multilateralne trgovinske sporazume, kao i čije su liste carinskih koncesija pridodate GATT-u iz 1947. godine, postale su izvorne članice u statusu osnivača STO. Sa aspekta sporazuma o osnivanju STO, kojim se reguliše pitanje članstva u ovoj međunarodnoj organizaciji, BiH danas nema status članice STO, te svoje pristupanje može da reguliše podnošenjem formalnog zahteva STO-u u skladu sa iznesenim postupkom pristupanja ovoj međunarodnoj organizaciji, što je ona i učinila.

Članstvo u STO pruža značajne koristi za sve njene članice, a članstvo zemalja u razvoju, pa samim tim i BiH, može doneti niz ekonomskih i političkih koristi našoj zemlji.

(19) Bjelić P.: Svetska trgovinska organizacija, BIGZ, Beograd, 2002, str. 73

Glavne ekonomske koristi su:

- Koristi koje potiču od primene klauzule najpovlaštenije nacije između svih članica, a ogledaju se u mogućnostima korišćenja carinskih koncesija koje sve članice odobravaju,
- Koristi koje potiču od ukidanja necarinskih barijera budući da će time domaća roba imati bolju prođu na tržištima zemalja članica,
- Koristi od tretmana domaće robe koje potiču od primene principa nediskriminacije,
- Koristi koje proističu od uticaja trgovine na brži privredni razvoj,
- Koristi koje će proisteći od eventualnog priznavanja statusa zemlje u razvoju, a koje se ogledaju u primeni Opšteg sistema preferencijala i principa neregiprociteta pri davanju carinskih koncesija.

U trgovinske koristi od članstva BiH u STO ubrajamo:

- Koristi koje proističu iz činjenice da BiH neće morati svoje trgovinske odnose sa partnerima da uređuje bilateralnim trgovinskim sporazumima, nego kroz multilateralni trgovinski sistem STO,
- Koristi od toga što će BiH kao članica STO, donekle moći da utiče na kreiranje globalnih trgovinskih pravila,
- Koristi od boljeg uključivanja u globalni privredni sistem i međunarodnu podelu rada preko članstva u STO, budući da je poznato da je STO jedan od glavnih promotera procesa globalizacije svetske privrede,
- Koristi od članstva u STO, koje utiču na porast ugleda zemlje i ostvarenje bolje pozicije u međunarodnim ekonomskim ali i ukupnim svetskim odnosima.

Članstvo u STO može doneti i značajne negativne posledice po pojedine zaštićene sektore određene nacionalne privrede, pa bilans koristi od učlanjenja u STO može biti negativan. Kao zaključak se nameće ozbiljna analiza svake države kandidata za članstvo, koja mora dati odgovore i proučiti sve efekte od učlanjenja u ovu organizaciju i odlučiti da li je to u njenom nacionalnom interesu.

2.2.5 Uloga Svetske Trgovinske Organizacije na međunarodnoj sceni

Za međunarodnu privredu važni su trgovinski i finansijski odnosi među nacionalnim privredama, kao i uticaj međunarodne trgovine i finansija na raspodelu proizvodnje, prihoda i bogatstva po svetu i među državama. Kao rezultat promena u ekonomskoj politici i tehnologiji, privrede koje su nekada bile podeljene visokim transportnim troškovima i veštačkim barijerama u trgovini i finansijama sada su povezane sve gušćom mrežom ekonomske međuzavisnosti. Ova prava pravcata ekonomska revolucija, izvedena u toku poslednjih 15 godina, sručila se na nas tako iznenada da se temeljno grananje njenog uticaja na rast, raspodelu prihoda i bogatstva i modele ponašanja u svetskoj trgovini i finansijama tek nazire.

Najuočljivije obeležje nove svetske privrede jeste sve veća vezanost između visoko i nisko razvijenih zemalja. Uostalom, visoko razvijene privrede Evrope, Japana i SAD-a bile su u znatnoj meri povezane trgovinskim tokovima još 60-tih godina. Velika novina tekućeg veka je mera u kojoj su siromašne nacije sveta postale deo globalnog sistema trgovanja, finansija i proizvodnje, pre kao partneri i igrači na tržištu nego kao kolonijalni podanici. Za poklonike globalizacije, ovakav razvoj obećava veće dobiti od trgovine i brži rast za ova oba dela sveta podeljena visinom dohotka. Za skeptike, integracija bogatih i siromašnih obećava sve veću nejednakost kod prvih i veću dislokaciju kod drugih.

Nacionalne privrede se sve više integrišu u četiri fundamentalna područja – trgovinu, finansije, proizvodnju i rastuću mrežu ugovora i institucija. Veća trgovinska povezanost je jasna: gotovo svake godine od Drugog svetskog rata, međunarodna trgovina rasla je brže od globalne proizvodnje, rezultirajući u većem učešću izvoza i uvoza u BDP-u praktično svake zemlje na svetu. Poslednjih 15-tak godina, finansijski tokovi preko državnih granica rasli su brže od trgovinskih. Direktne strane investicije (u kojima inostrani kapital dobija kontrolni paket u preduzeću) posebno su rasle brže nego ukupni troškovi kapitala.

Oštar rast direktnih stranih investicija podvlači ogromnu i sve veću ulogu multinacionalnih korporacija u globalnoj trgovini, a naročito u globalnoj proizvodnji. Kao što su stručnjaci, poput Pitera Dikena (Peter Dicken) pokazali uz opadajuće transportne i komunikacione troškove, moguće je „podeliti vrednosni lanac“ proizvodnje. Različite faze proizvodnog procesa jednog artikla mogu se odvijati u različitim delovima sveta, u zavisnosti od komparativnih prednosti alternativnih proizvodnih mesta. Čipovi i folije poluprovodnika na

koje se oni nanose mogu se dizajnirati u Sjedinjenim Američkim Državama; sastavljati u Maleziji a krajnji proizvodi testirati u Singapuru, odakle se mogu slati po celom svetu. Ovi tokovi preko granica često se odvijaju unutar iste multinacionalne kompanije. Činjenica koja zapanjuje, u tokovima međunarodne trgovine, jeste procena da se trećina robne trgovine zapravo sastoji od prometa među filijalama jedne kompanije, nasuprot transakcijama među različitim izvoznicima i uvoznicima⁽²⁰⁾.

Četvrti bitan aspekt globalizacije je sve veća harmonizacija među privrednim institucijama. Deo toga je stvar imitacije. Većina zemalja u razvoju je, sticanjem nezavisnosti nakon Drugog svetskog rata, izabrala netržišne strategije razvoja. Ti modeli razvoja, kojima je rukovodila država, propali su 80-tih godina, usledio je masovan prelazak ka tržišno zasnovnom rastu, sa vodećom ulogom privatnog sektora. Nakon čiste imitacije, znatno su porasle obaveze po međunarodnim ugovorima koji se tiču trgovine, investicione politike, poreske politike, prava intelektualne svojine, bankarske supervizije, konvertibilnosti valuta, politike inostranih investicija, pa čak i kontrole podmićivanja. Rastuća mreža ugovora povezuje države u zajednicu multilateralnim obavezama (kao što je grupa G-77, koju čine 132 zemlje članice), regionalnim obavezama (Evropska unija i drugi trgovinski blokovi) i bilateralnim obavezama (na primer, dvonacionalni poreski ugovori između SAD i većeg broja drugih država)⁽²¹⁾.

2.2.6 Principi trgovinskog sistema

Kroz sve instrumente koji čine i sporazum o osnivanju i veći broj ministarskih deklaracija i odluka koji predviđaju dalje obaveze za članice, provlači se jedan broj jednostavnih i osnovnih principa i oni zajedno čine multilateralni trgovinski sistem.

Još pre pedesetak godina ključnim odredbama GATT-a zabranjena je diskriminacija između članica i između domaće i uvezene robe. Tako se pod „klauzulom najpovlašćenije nacije“ podrazumeva da su članice obavezne da proizvodima drugih članica daju tretman koji nije nepovoljniji od tretmana koji se daje bilo kojoj drugoj zemlji. Nijedna zemlja ne može dati drugoj posebne trgovinske povlastice ili je diskriminisati i time se postiže da su sve zemlje jednake i da sve dele koristi od snižavanja trgovinskih prepreka. Međutim treba reći da i pored ove klauzule postoje ograničenja u vidu carinskih unija i zona slobodne trgovine ali se ipak tretmanom najpovlašćenije nacije obezbeđuje generalno jednak tretman zemalja tako da i zemlje u razvoju mogu da uživaju u dobrim uslovima.

(20) Bjelić P.: Svetska trgovinska organizacija, BIGZ, Beograd, 2002, str. 74.

(21) www.ekonomist.rs

Isto tako postoji i forma nediskriminacije poznata kao „nacionalni tretman“ i zahteva da kada su proizvodi ušli na neko tržište ne mogu biti nepovoljnije tretirani od domaćih proizvoda. Ova dva principa kojima se postiže trgovina bez diskriminacije su preuzeti iz GATT-a i uključeni u sve sporazume STO⁽²²⁾.

Suština multilateralnog trgovinskog sistema je i da obezbedi investitorima, poslodavcima, zaposlenima i potrošačima poslovno okruženje koje će promovisati trgovinu, investicije i kreiranje radnih mesta, kao i niže cene na tržištu. To okruženje mora biti stabilno i predvidivo. Sigurnost i predvidivost pristupa tržištu je uglavnom određeno korišćenjem carinskih dažbina. Kvote su u STO zabranjene, a carine su prihvaćene kao jedini legalni vid zaštite koje vlade mogu da koriste u cilju zaštite domaće industrije ili u budžetske svrhe. Cilj koji postoji još od osnivanja GATT-a jeste postepeno što veće snižavanje carinskih stopa i od osnivanja GATT-a carinski nivoi su progresivno smanjivani kroz seriju od sedam trgovinskih rundi pregovora. Tako su zadnjom Urugvajskom rundom dogovorena carinska sniženja fazno kroz pet godina čime će se postići carina za industrijske proizvode u razvijenim zemljama za 40% (sa početnih 6,3% na 3,8%). Istovremeno, vrednost proizvoda koji imaju bescarinski ulaz u razvijene zemlje će se popeti sa 20% na 44%. Pretvaranje svih necarinskih barijera u carinski ekvivalent obezbeđuje i znatnu sigurnost na tržištu poljoprivrednih proizvoda. Suština je da svi STO sporazumi nastoje da obezbede predvidive uslove za investiranje i trgovinu i ograničavaju vlade u sprovođenju diskriminatorских i protekcionističkih politika.

STO zahteva i transparentnost domaćih zakona i propisa koje se obezbeđuje publikovanjem u službenim listovima i notifikacijom STO. Zato što dopušta carine STO nije institucija slobodne trgovine ali je privržen otvorenoj i fer konkurenciji. To treba da obezbede pravila o nediskriminaciji u trgovini robama, uslugama i pravom nad intelektualnom svojinom.

STO podstiče razvoj i ekonomske reforme. Preko $\frac{3}{4}$ članica su zemlje u razvoju ili zemlje u tranziciji. U toku sedmogodišnjeg trajanja Urugvajске runde preko 60 zemalja je preduzelo programe trgovinske liberalizacije ili radi na pristupanju STO ili autonomno. ZuR i zemlje u tranziciji su imale mnogo aktivniju i značajniju ulogu u toku Urugvajске runde nego ranije, a postoji i želja da se taj trend nastavi. ZuR su pokazale spremnost da preuzmu većinu obaveza koje se traže od razvijenih zemalja ali im je potreban prelazni period da se prilagode najtežim obavezama. Doneta je i deklaracija u korist najmanje razvijanih zemalja koja im daje dodatnu fleksibilnost u primeni STO sporazuma. Kroz STO se teži da razvijene zemlje pomognu ZuR, daju im koncesije i priznanja politikama koje vode u otvorenu privredu.

(22) Prekrajac Z.: Globalizacija, svetska trgovinska organizacija nove oblasti, Lirs, Subotica, 1997.

2.2.7 Način funkcionisanja STO

Osnovni organ je Ministarska konferencija, koju čine predstavnici svih članica STO. Konferencija se sastaje najmanje svake dve godine. Svakodnevni rad se odvija u brojnim telima. Osnovno telo je Generalni savet koji čine sve članice STO i koji izveštava Ministarsku konferenciju. On preuzima nadležnosti Ministarske konferencije ali i ispoljava svoje nadležnosti kroz organ nadležan za rešavanje sporova koji prati primenu procedure rešavanja sporova, i kroz telo nadležno za revizije trgovinskih politika koje sprovodi stalni nadzor nad trgovinskim politikama članica STO. Generalni savet delegira svoja ovlašćenja drugim osnovnim telima – Savetu za trgovinu robom, Savetu za trgovinu uslugama i Savetu za trgovinske aspekte prava intelektualne svojine. Ministarska konferencija je osnovala još tri tela koja odgovaraju Generalnom savetu i to su: Komitet za trgovinu i razvoj, Komitet za platno-bilansna ograničenja i Komitet za budžet, finansije i administraciju.

Rad u STO se odvija preko predstavnika vlada članica STO. Trgovinske politike i pregovarački stavovi se formulišu u prestonicama, a vlade šalju svoje delegacije ili ambasadore u STO radi daljeg pregovaranja i usaglašavanja. Kao posledica regionalnih ekonomskih integracija, neke grupe zemalja istupaju zajedno u STO sa jednim zajedničkim predstavnikom na sastancima i pregovorima. Najveća grupacija ove vrste je Evropska unija gde Evropska komisija govori u ime EU. Grupacije koje često iznose jedinstvene stavove su i zemlje Latino-američkog porekla (SELA), Afričko-pacifička grupa (ACP), NAFTA (SAD, Kanada i Meksiko), a poznat je i savez uslovljen zajedničkim interesima, a ne regionalnim pod nazivom Kerns grupa, koja obuhvata zemlje izvoznice poljoprivrednih proizvoda⁽²³⁾.

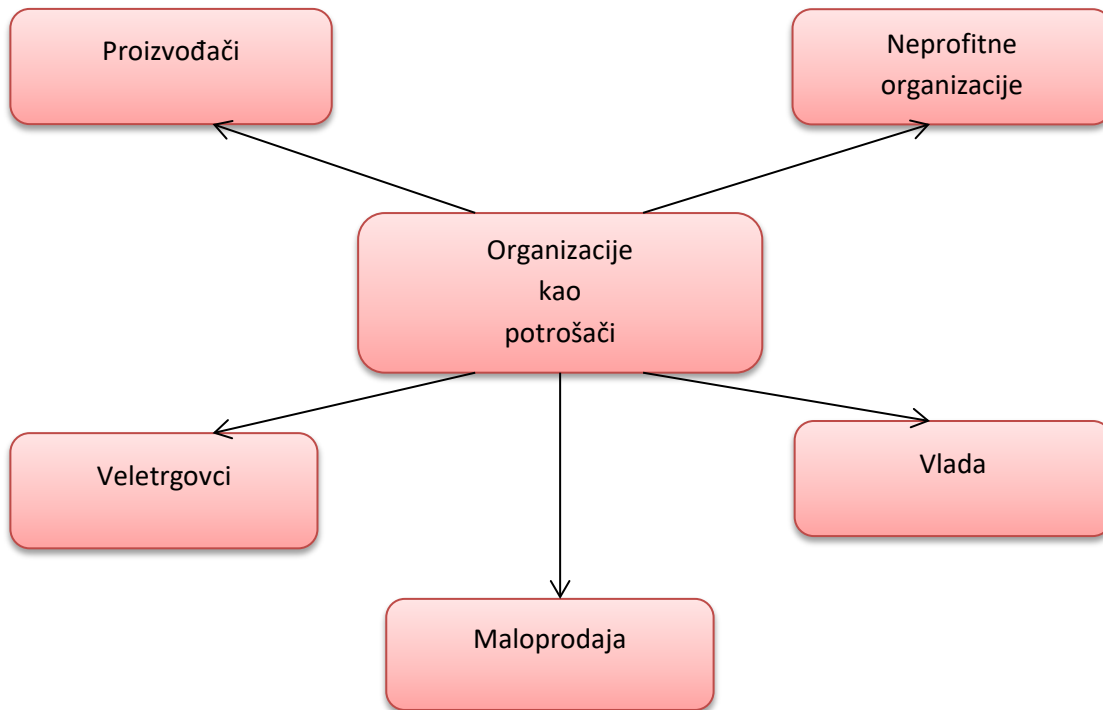
U STO se odlučuje ne glasanjem nego preko konsenzusa. Kada nije moguće postići konsenzus, Sporazum o osnivanju STO predviđa glasanje i odluke se donose većinom glasova, po principu „jedna zemlja, jedan glas“.

Sekretarijat STO se nalazi u Ženevi, broji oko 450 službenika, a na čelu je Generalni direktor Roberto Azevedo (Roberto Azevêdo), kao 6 po redu direktor i četiri zamenika. Ekonomisti i statističari iz STO daju podatke o svetskoj trgovini i analize trgovinskih politika, dok pravna služba pomaže prilikom rešavanja trgovinskih sporova u vidu tumačenja STO pravila i procedura. Ostale delatnosti sekretarijata su vezane za pregovore o pristupanju novih članica i pružanje saveta vladama kada je reč o članstvu. Budžet za 2014 iznosio je oko 197 miliona \$, a kontribucije članica se izračunavaju na osnovu učešća u svetskoj trgovini svake članice.

Zemlje koje su bile potpisnice GATT-a su posle nastanka STO, postale automatski članice. Osim originalnog članstva u STO svaka država ili teritorija koja ima potpunu autonomiju u

(23) Prekrajac Z.: Globalizacija, svetska trgovinska organizacija nove oblasti, Lirs, Subotica, 1997.

vođenju svoje trgovinske politike može pristupiti STO pod uslovima koje dogovore sa članicama STO. Potrebno je da vlada pošalje zahtev, sprovede potrebna prilagođavanja u trgovinskoj politici i režimu propisan sporazumima o STO i na kraju je potrebna dvotrećinska većina članica da glasa za prijem i tada podnosilac potpisuje protokol i pristupa STO⁽²⁴⁾.

Ilustracija 2: Prikaz oblasti koje povezuje STO

2.2.8 Osnovni sporazum u STO

Pravednije tržište poljoprivrednih proizvoda

Sporazum Urugvajске runde teži da uvede red i lojalnu konkurenciju u ovaj krajnje poremećen sektor svetske trgovine. Sporazum je sačinjen od nekoliko elemenata koji teže da izvrše reformu trgovine u poljoprivredi i obezbede osnovu za tržišno orijentisane politike, na taj način doprinoseći većoj predvidivosti i sigurnosti za zemlje uvoznice i za izvoznice. Njime se postavljaju nova pravila i obaveze u pristupu tržištu, domaćoj podršci i izveznoj konkurentnosti i uključuju odredbe kojima se podstiče upotreba politika domaće podrške sa manje razornim uticajem na trgovinu.

(24) www.ekonomist.rs

Pristup tržištu poljoprivrednih proizvoda je sada regulisan isključivo režimom carina. Carine koje nastaju kao rezultat procesa „tarifizacije“, kao i carinjenja za ostale poljoprivredne proizvode – većina tarifnih stavova u poljoprivredi – treba da budu smanjene u proseku za 36% u slučaju razvijenih zemalja i za 24% u slučaju zemalja u razvoju, sa minimalnim smanjenjima u svakom proizvodu. Smanjenja treba da se izvrše u roku od šest godina u slučaju razvijenih zemalja i deset godina u slučaju zemalja u razvoju. Najmanje razvijene zemlje ne moraju da smanjuju svoje carine.

Domaća podrška – u mere domaće podrške disciplina se uvodi putem smanjenja u Ukupnoj agregatnoj meri podrške (Ukupna AMS). Ukupna AMS je sredstvo za kvantifikaciju agregatne vrednosti domaće podrške ili subvencije koja se daje svakoj kategoriji poljoprivrednih proizvoda. Svaka članica STO je sačinila kalkulacije pomoću kojih se utvrđuje njena AMS gde god je primenjiva. Preuzete obaveze zahtevaju smanjenje od 20% u Ukupnoj AMS za razvijene zemlje u toku šest godina. Za zemlje u razvoju, obaveza je smanjena na 13% u roku od deset godina, dok se od najmanje razvijenih zemalja ne zahteva nikakvo smanjenje. Od članica se zahteva da smanjenje vrednosti direktnih izvoznih subvencija na nivo od 36% u odnosu na bazni period 1986 – 1990. U toku šestogodišnjeg perioda primene. Primenu sporazuma nadzire Komitet za poljoprivredu koji prati napredak u primeni obaveza. Sporazum je zamišljen kao jedan deo kontinuiranog procesa sa dugoročno postavljenim ciljem da obezbedi značajno progresivno smanjivanje u podršci i zaštiti u poljoprivredi⁽²⁵⁾.

Zdravstvene i sigurnosne mere

Sporazum o primeni sanitarnih i fitosanitarnih mera odnosi se na mere vezane za ispravnost namirnica za ishranu i zdravstvene propise vezane za biljke i životinje. Mere se moraju zasnivati na naučnim dostignućima, da se primenjuju samo u onoj meri koja je neophodna za zaštitu ljudskog, životinjskog ili života i zdravlja biljaka.

Članice se podstiču da svoje mere zaštite zasnivaju na međunarodnim standardima, smerincama i preporukama gde postoje. Članice mogu da zadrže ili uvedu mere koje za rezultat imaju više standarde ukoliko za to postoji naučno opravdanje ili kao rezultat riskantne odluke zasnovane na neodgovarajućoj proceni rizika. Komitet za sanitarne i fitosanitarne mere obezbeđuje forum za nadzor primene obaveza i za konsultacije i razmatranje pitanja sa mogućim uticajem na trgovinu.

(25) Pušara K.: Međunarodne finansije, Ekonomist, Beograd, 2003.

Pomoć najmanje razvijenim zemljama

Neke zemlje su se oslonile na snabdevanje jeftinim subvencioniranim prehrambenim proizvodima iz velikih industrijskih zemalja. Budući da će obaveze iz Urugvajске runde dovesti do smanjenja u obimu ovih subvencioniranih proizvoda, jasno je da će ove zemlje imati potrebu da im se pruži pomoć. Stoga, posebnom Ministarskom odlukom se poziva na uspostavljanje odgovarajućih mehanizama u vezi sa pružanjem pomoći u hrani, pružanje osnovnih prehrambenih proizvoda u formi besplatne pomoći i pomoć u razvoju poljoprivrede.

Tekstil i odeća

Od 1974. godine trgovina tekstilom i odećom se uglavnom reguliše Sporazumom o međunarodnoj trgovini proizvodima od tekstila i odećom (MFA). Na osnovu MFA, mnoge industrijalizovane zemlje su, kroz bilateralne sporazume ili unilateralne akcije, uvele kvote na uvoz tekstila i odeće iz konkurentnijih zemalja u razvoju.

Usluge

Opšti sporazum o trgovini uslugama (GATS) usvojen u toku pregovora u Urugvajskoj rundi, predstavlja prvi set pravno obavezujućih pravila i disciplina dogovoren na multilateranom nivou, kojim se obuhvata međunarodna trgovina uslugama.

Sporazumom se definišu četiri načina pružanja usluga:

1. Usluge se pružaju iz jedne zemlje članice drugoj (npr. međunarodni telefonski poziv),
2. Usluge koje se pružaju na teritoriji jedne članice potrošačima iz neke druge (npr. turizam),
3. Usluge koje se pružaju putem prisustva komercijalnog entiteta jedne članice na teritoriji neke druge (npr. bankarstvo),
4. Usluge koje pružaju pojedinci iz jedne zemlje članice na teritoriji neke druge (npr. manekeni ili konsultanti).

Nacionalni tretman: u sektorima koje je unela u svoju listu koncesija i pod navedenim uslovima naznačenim u njima, svaka vlada mora da tretira usluge i pružaoce usluga ostalih članica ne manje povoljno u odnosu na svoje slične usluge i pružaoce usluga.

Tretman najpovlašćenije nacije: vlada ne sme da vrši diskriminaciju između usluga ili pružalaca usluga ostalih članica, već svima njima mora da odobri tretman ne manje povoljan od onog koji odobrava za slične usluge ili pružaoce usluga bilo koje od njih.

Transparentnost: zahteva se publikovanje svih relevantnih zakona i propisa.

Priznavanje: zahteva se da bilateralni sporazumi zaključeni među vladama o priznavanju kvalifikacija, treba da budu otvoreni za ostale članice koje žele da pregovaraju o pristupanju istima ili o zaključivanju sličnih sporazuma. Kao rezultat bilateralnih pregovora, svaka vlada je u svoju nacionalnu koncesiju unela sektor usluga i aktivnosti u okviru tog sektora, za koje garantuje pristup svom tržištu, i unela je sva ograničenja za pristup tržištu i nacionalni tretman koji želi da se drži na snazi.

Prava intelektualne svojine

Sporazum o aspektima prava intelektualne svojine vezane za trgovinu je nastao usled rastuće tenzije u međunarodnim ekonomskim odnosima nastale kao posledica postojanja različitih standarda u zaštiti i sprovođenju multilateralne discipline u međunarodnoj trgovini krivotvorenom robom. Prvi deo Sporazuma postavlja opšte odredbe i osnovne principe, obavezu nacionalnog tretmana, klauzulu najpovlašćenije nacije, itd. U drugom delu se razrađuju različite vrste prava intelektualne svojine. Težnja sporazuma je da se obezbedi postojanje odgovarajućih standarda zaštite prava intelektualne svojine u svim zemljama članicama.

U pogledu „copyright”-a, Sporazumom se obezbeđuje zaštita kompjuterskih programa kao književnih dela prema Bernskoj konvenciji i postavlja se način na koji treba da se zaštite baze podataka. Autori kompjuterskih programa i proizvođači zvučnih snimaka imaju pravo da odobre ili zabrane rentiranja svojih radova širokoj javnosti na komercijalnoj osnovi. Slično ekskluzivno pravo se primenjuje na filmove.

Izvođači su zaštićeni od neovlašćenih snimanja, reprodukovanja i emitovanja nastupa uživo najmanje pedeset godina⁽²⁶⁾. Sporazumom se definiše koji tipovi znakova moraju da se tretiraju kao trgovinski znakovi ili marke usluga i koja minimalna prava pripadaju vlasnicima. Znaci koji su postali dobro poznati u nekoj određenoj zemlji, uživaju dodatnu zaštitu. U pogledu geografskih određenja, članice moraju da obezbede sredstva za sprečavanje upotrebe bilo kakvih indikacija kojima potrošač može zvesti po pitanju porekla robe, i svake upotrebe koja bi predstavljala neloyalnu konkurenciju. Viši nivoi zaštite obezbeđeni su za geografska određenja za vino i alkoholna pića.

Industrijski dizajn je zaštićen na osnovu sporazuma, za period od deset godina. Vlasnici zaštićenih dizajna moraju biti u stanju da spreče proizvodnju, prodaju i uvoz artikala koji nose ili sadrže dizajn koji predstavlja kopiju zaštićenog dizajna. Što se tiče patenata, sporazumom se zahteva da se omogući dvadesetogodišnja zaštita inovacija, bilo proizvoda ili procesa, u skoro svim tehnoloških oblastima. Dozvoljeni izuzeci su dijagnostičke, terapijske i hirurške metode, kao i za biljke i (osim mikroorganizama), za životinje, kao i ključni biološki procesi za proizvodnju biljaka i životinja (osim mikrobioloških procesa).

Trgovinske tajne i „know – how” koji imaju komercijalnu vrednost moraju biti zaštićeni od kršenja tajnosti i drugih postupaka suprotnih dobrim poslovnim običajima.

Akcije protiv dampainga

Članom VI GATT-a iz 1994. godine članicama se dozvoljava da mogu da primenjuju antidamping. Ovakve mere se mogu uvesti na uvoz proizvoda koji imaju izvoznju cenu ispod normalne vrednosti (za koju se obično koristi odgovarajuća cena proizvoda na domaćem tržištu zemlje izvoznice), a ako takav damping izaziva štetu domaćoj industriji na teritoriji zemlje izvoznice⁽²⁷⁾.

2.2.9 Neminovnost postojanja STO

Rastući trend globalizacije, pored svojih negativnih efekata po nacionalnu ekonomiju u razvoju, podrazumeva veliki porast razmene proizvoda i usluga, povećanjem obima inostranih investicija, zatim kretanja ljudi i međunarodne konkurencije. Stoga, STO je organizacija koja za prijem u članstvo uslovljava liberalizaciju uvoza i smanjenje zaštite nacionalnih ekonomija.

(26) www.ekonomist.rs

(27) Pušara K.: Međunarodne finansije, Ekonomist, Beograd, 2003.

Pošto jednak pristup tržištima drugih zemalja zavisi od članstva u STO, ona za nacionalne vlade predstavlja neminovnost. Svaka ozbiljna država shvata ozbiljno važnost članstva u STO, kako bi obezbedila što povoljniju poziciju u međunarodnom okruženju. U sistemu STO ima puno dobrih stvari ali nije sve savršeno. Da je tako ne bi bilo potrebe za daljim pregovaranjem i revizijom pravila. Isto tako ne slažu se svi sa svim u STO ali imaju priliku da se dogovaraju oko trgovinskih prilika.

Postoji 10 očiglednih razloga zašto je bolje imati STO sistem nego nemati nikakav.

- **Mir:** Istorija je puna primera trgovinskih nesuglasica koje su prerasle u rat. Ekonomska kriza 1930-tih je prouzrokovala dizanje barijera radi zaštite domaće proizvodnje i to je imalo svog udela u izbijanju Drugog svetskog rata. Posle njega su odmah sklopljena dva saveza za saradnju da bi se izbegle predratne tenzije. U Evropi, Udruženje za uglj i čelik i globalno sporazum o carinama i trgovini – GATT.

Oba saveza su se pokazala uspešnim i prerasla, jedno u Evropsku Uniju, a drugo u STO. Može se reći da, ako se trgovina odvija glatko i obe strane uživaju od toga koristi, politički konflikti su manje verovatni. Isto tako trgovina čini zemlje bogatijima, a građane zadovoljnijim i time se smanjuje želja za ratom.

- **Nesuglasice:** sa rastom trgovine veća je mogućnost da nastanu nesuglasice između zemalja koje mogu da dovedu do ozbiljnih konflikata. Zbog toga se tenzije u međunarodnoj trgovini smanjuju kroz obraćanje STO radi rešavanja sporova. Pre Drugog svetskog rata nije bilo ove mogućnosti. Članice STO su dužne da sve sporove rešavaju u STO, a ne da reaguju jednostrano. Sporazumi koje su potpisale članice služe kao osnova za rešavanje sporova jer su one same učestvovala u pregovorima i donošenju tih sporazuma.

- **Pravila:** STO konsenzusom utvrđuje pravila. U donošenju učestvuju sve zemlje i ona su obavezna za sve. Male i nerazvijene zemlje imaju u startu slabiju poziciju za pregovaranje ali kroz STO one mogu udruženo da deluju. Bez STO velike zemlje bi im lakše nametnule svoju volju, a one bi se teže branile. Pravila o nediskriminaciju i druga koja važe za sve, pojednostavljaju trgovinu i stvaraju iste uslove za sve.

- **Manji troškovi života:** Protekcionizam diže cene. Kroz smanjivanje trgovinskih barijera i poštovanjem principa nediskriminacije ostvaruje se jeftinija proizvodnja (jeftiniji uvoz sirovina), a time je manja prodajna cena. Tako se smanjuju troškovi života, jeftiniji su hrana, odeća, obuća, usluge i ostalo. Trgovinske barijere nikad nisu bile manje u svetu i dalje nastavljaju da padaju, a od toga svi imamo koristi.

- **Veći izbor:** Trgovina nam pruža veći izbor roba i usluga i bolji kvalitet. Kupci krajnjeg proizvoda imaju veći izbor pri kupovini ali i proizvođači imaju veći izbor ulaznih

komponenti i samim tim mogućnosti za raznovrsniju proizvodnju. Raznovrsnija ponuda deluje povoljno na konkurenciju i cenu.

- Rast prihoda: Sa manjim barijerama raste trgovina, a samim tim i prihodi od nje, kako nacionalni tako i lični. Veći prihodi omogućuju više ulaganja i odvajanje za redistribuciju ugroženim stanovnicima na zemlji.
- Razvoj i nova radna mesta: Jasno je da trgovina ima potencijal da stvara poslove. U praksi je dokazano da manje trgovinske barijere podstiču ekonomski razvoj, a on znači više radnih mesta i zapošljavanje. Alternativa, protekcionizam nije način da se rešava problem zaposlenosti. Tačno je i da veća trgovina znači za nekoga i gubitak posla ali su brojni dokazi da u otvorenim zemljama ljudi brže i lakše nalaze posao nego u onim koje insistiraju na protekcionizmu.
- Lobiranje: Kroz članstvo u STO članice se lakše štite od uskih interesa najjačih zemalja, a i same vlade članica lakše izlaze na kraju sa pritiscima interesnih grupa koje traže protekcionizam. One se opravdavaju članstvom u STO od koga sve grane privrede imaju koristi.
- Efikasnost: Trgovina omogućava da se sirovine koriste efikasnije za proizvodnju. Jedinstvenim pravilima i smanjivanjem trgovinskih barijera pojednostavljuje se nabavka sirovina, jača konkurencija među dobavljačima, a samim tim opadaju troškovi nabavki.
- Dobro vladanje: Pravila STO jednom prihvaćena se teško menjaju, onemogućavaju sprovođenje loših politika. Za poslovanje to znači veću sigurnost po pitanju uslova za trgovinu. Poštovanje potpisanih sporazuma zahteva od vlada disciplinu i smanjuje mogućnosti za korupciju. Jednostavno ništa se ne sme uraditi što bi moglo da naruši STO sistem⁽²⁸⁾.

2.3 CEFTA (Central European Free Trade Agreement – CEFTA)

CEFTA (engl. Central European Free Trade Agreement – CEFTA) je trgovinski sporazum između Albanije, Bosne i Hercegovine, Makedonije, Moldavije, Srbije, UNMIK-a u ime Kosova i Metohije i Crne Gore. Bivše članice su Poljska, Češka republika, Slovačka, Slovenija i Mađarska je su postale članice Evropske unije 2004 godine. CEFTA-u su osnovale Poljska, Mađarska i Čehoslovačka 21.decembra 1992. Godine u Krakovu. Slovenija se pridružila 1996, Rumunija 1997, Bugarska 1998, Hrvatska 2003, Makedonija 2006.⁽²⁹⁾

(28) Popović T., Zubić S., Todorović B.: „WTO – Svetska Trgovinska Organizacija – pravila za budućnost“, KIZ, Beograd,1996.

(29) Lamot O., "Trgovinske integracije u jugoistočnoj Evropi". Kvartalni monitor Ekonomskih trendova i politika u Srbiji, Beograd, 2004.

Sporazum iz 2006 . godine: Sve zemlje prvobitnog sporazuma, osim Hrvatske i Makedonije, su ušle u Evropsku uniju i time napustile CEFTA-u. Stoga je odlučeno da se Sporazum proširi tako da pokrije i ostale balkanske države, koje su već stvorile matricu bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini u okviru Pakta za stabilnost Jugoistočne Evrope. Na Samitu premijera Jugoistočne Evrope, u Bukureštu 6. novembra 2006. usvojena je deklaracija o proširenju koje će obuhvatiti Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Moldaviju, Srbiju, Crnu Goru i UNMIK (u ime Kosova). Bilo je reči i o mogućem pristupanju Ukrajine. Novi Sporazum usvojen je 19. decembra 2006. godine na Samitu premijera Jugoistočne Evrope, u Bukureštu. Do ratifikacije je došlo 31. Marta 2007. i novi Sporazum je stupio na snagu 1.maja 2007.

CEFTA je sporazum koji danas definiše jedinstvenu zonu slobodne trgovine u Jugoistočnoj Evropi, iako ime Sporazuma opisuje sporazum država srednje Evrope. Evropska unija je na raspad komunizma u Centralno-istočnoj Evropi (CIE) odgovorila zaključivanjem nepreferencijalnih Sporazuma o trgovinskoj i ekonomskoj saradnji sa ovim zemljama; zatim dodeljivanjem Opšte šeme preferencijala, kao jednostranim merama trgovinske politike kojima se obezbeđuju carinske olakšice ovim zemljama; da bi tokom 90-tih sa Mađarskom, Poljskom, Češkom, Slovačkom, Slovenijom, Bugarskom, Rumunijom, Estonijom, Letonijom, Litvanijom, zaključila Evropske sporazume o pridruživanju ("Evropski sporazumi"). Evropski sporazumi (ES) su otišli mnogo dalje od početne ideje o preferencijanom pristupu zemalja CIE jedinstvenom evropskom tržištu, predstavljajući osnovu i otvarajući put za punopravno članstvo ovih zemalja (većinom sada već zemalja članica) u EU.

Dok sporazumi nisu bili ratifikovani, a u cilju podsticanja i olakšavanja procesa prestrukturiranja u zemljama CIE, trgovinska komponenta ES je regulisana Privremenim sporazumom o trgovini i sa njom povezanim pitanjima. Sadržaj ovih sporazuma je bio gotovo identičan za sve zemlje CIE. Oni su predviđali uspostavljanje zone slobodne trgovine za industrijske proizvode između EZ i svake pojedinačne zemlje CIE u periodu od maksimum deset godina (od 1. Januara 2002. Godine); asimetričan pristup liberalizacije trgovine (slobodan pristup na tržište EZ u roku od šest godina); prelazni period za unilateralno povećanje carinske dažbine, niti jedni drugi nameti sa sličnim efektima nisu smeli biti naknadno primenjeni; mada su obe strane potpisnice mogle da pribegnu raznim merama uvozne zaštite pod određenim uslovima i rokovima propisanim pravilima tadašnjeg GATT-a. Kao rezultat institucionalizacije odnosa EZ i zemalja CIE, i dobijanja preferencijalnog statusa i pristupa tržištu EZ, došlo je do geografske preorijentacije trgovine ovih zemalja prema EZ, apsolutnog i relativnog povećanja spoljno-trgovinske razmene sa EZ, drastične promene njihove trgovinske strukture i pronalaženju nove uloge ovih zemalja u međunarodnoj podeli rada.

Ilustracija 4: osnivanje 1992

Ilustracija 3: stanje uz 2003

Trgovinska razmena među zemljama CIE se, od 1989. do 1993.godine, povećala sa 8% na svega 13%, dok je u istom periodu, EU ili bolje reći Nemačka, postala njihov najveći trgovinski partner. Učešće EU u ukupnom izvozu CIE se povećalo sa 1/3 na 60%, a sama Nemačka sa 11 na 29%, što čini preko 50% ukupnog uvoza EU iz ovog regiona. Nadalje, u periodu od 1993. do 2000.godine ukupan izvoz zemalja CIE se više nego udvostručio, povećavajući učešće EU u njihovom ukupnom izvozu na oko 65%. Zanimljivo je pomenuti da "Luksemburška grupa" (prva grupa kandidata za članstvo u EU: Češka, Poljska, Mađarska, Slovenija, Estonija, uključujući i Kipar) trguje mnogo više sa EU od "Helsinške grupe" (Bugarska, Letonija, Litvanija, Rumunija, Slovačka, uključujući u Maltu). Prva grupa je 1998.godine uvozila 71%, a izvozila 67% u EU, što govori u prilog da su neke zemlje iz ove grupe mnogo više integrisale u EU, u smislu trgovine, nego neke članice. Helsinška grupa je uvozila 50%, a izvozila 59% u EU, u istom periodu.

Izvoz industrijskih proizvoda zemalja CIE je u periodu od 1988. do 1992.godine zabeležio višestruko povećanje i rast, kako u apsolutnim tako i u relativnim pokazateljima. Može se reći da je od 1992. godine za oko 58% industrijskog izvoza zemalja CIE tržište EZ bilo slobodno, dok je oko 44% uvoza iz EZ ulazilo potpuno slobodno u zemlje CIE. Zemlje CIE su i nadalje uspele da ostanu na kursu liberalne spoljno-trgovinske politike, iako je bilo povremenih skretanja sa tog kursa od strane pojedinih zemalja (Mađarska, Poljska) usled platno-bilansnih neravnoteža, ali su se vrlo brzo vraćale na put liberalizacije pod pritiskom Svetske trgovinske organizacije (STO) i EU. Kao rezultat sprovođenja trgovinskih aspekata Evropskih sporazuma, 1.januara 1997.godine celokupan izvoz industrijskih proizvoda zemalja CIE je ulazio na tržište EU potpuno slobodno, a do 1.januara 1998. godine uklonjena su i sva ostala kvantitativna ograničenja (na tekstil i odeću) na uvoz iz zemalja CIE; do tada taj procenat što se tiče izvoza EU na tržištu zemalja CIE iznosio je oko 85% u 1999.godini⁽³⁰⁾.

(30) Vasić J.: Jedinstveni trgovinski sporazum o formiranju zone slobodne trgovine zemalja zapadnog Balkana, Privredna komora Srbije, Beograd, 2006.

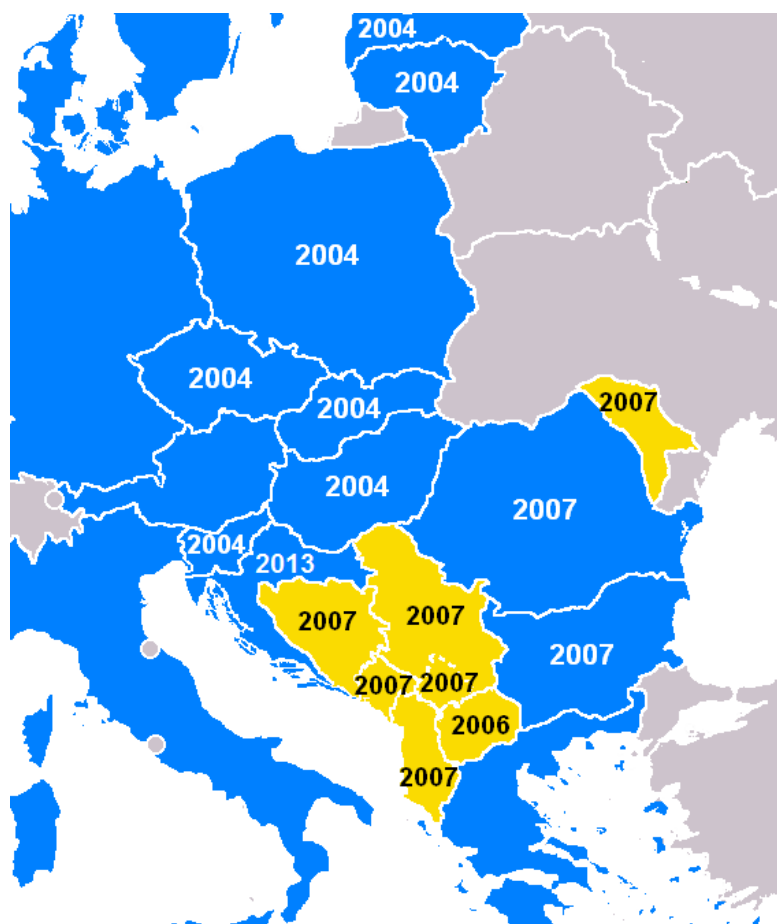
Mada se može reći da je učešće "duti-free" uvoza bilo mnogo veće zahvaljujući i drugim bilateralnim preferencijalnim sporazumima koje su ove zemlje zaključile: sa zemljama Evropskih udruženja slobodne trgovine (EFTA); kao i međusobno, osnivajući Centralno-evropsku zonu slobodne trgovine (CEFTA); i sa pojedinim baltičkim i zemljama Jugoistočne Evrope. Međutim, upravo je brojnost ustanovljenih zona slobodne trgovine i bilateralno regulisano pitanje porekla proizvoda, koji podležu preferencijalnom statusu na pojedinim tržištima, počelo da predstavlja novu prepreku trgovini između tih zona, smanjujući potencijalne koristi ne samo za zemlje kandidate već i za zemlje Evropske ekonomske zone. Stupanjem na snagu Pan-evropskog kumulativnog sporazuma (Pan-European Cumulation Agreement), 1. januara 1997. godine, koji je izvršio harmonizaciju pravila o poreklu proizvoda, stvorena je osnova za formiranje Pan-evropske zone slobodne trgovine industrijskim proizvodima, koja obuhvata 29 zemalja i predstavlja tržište od 490 miliona potrošača.

Što se tiče trgovinske strukture, zemlje CIE su tradicionalno bile izvoznice sirovina i proizvoda niže faze finalizacije u zemlje OECD-a, da bi se tokom 90-tih učešće ovih tradicionalnih proizvoda u trgovinskoj razmeni sa svetom, a naročito sa EU opalo, a značaj proizvoda više faze finalizacije (komponentata, delova, itd.) porastao. Kao rezultat ovih promena, kompozicija izvoza i uvoza zemalja CIE postaje veoma slična, kao i trgovinska struktura ovih zemalja i EU. Uglavnom je reč o proizvodima intra-industrijske razmene, kao što su recimo električni uređaji i delovi, industrijske mašine, audio, video i telekomunikaciona oprema, oprema za energetiku, drumska vozila, nameštaj, tekstil, i dr. Tako se može reći da se trgovinska struktura promenila, posmatrano i sa stanovišta faktorske intenzivnosti proizvoda. Tako su do 1993. godine u izvozu u EU preovlađivali sirovinisko-intenzivni i proizvodi bogati jeftinom i nekvalifikovanim radnom snagom, da bi od 1993. godine primat preuzeli kapitalno-intenzivni i stručnim-radom-intenzivni proizvodi, dok je na strani uvoza ova tendencija prisutna i pre 1993. godine. Moglo bi se reći da su strane direktne investicije, odnosno ulazak multinacionalnih kompanija na tržište zemalja CIE u najvećoj meri doprinele ovom zaokretu.

Zemlje CIE su do kraja 90-tih već imale trgovinske režime zasnovane na „standardima i performansama visoko industrijalizovanih zemalja“, kako je ocenila Evropska banka za obnovu i razvoj. Imajući to u vidu mnogi eksperti su očekivali da će kao rezultat liberalizovanog carinskog režima doći do povećane upotrebe necarinskih mera, što se nije desilo. Takođe, nije se ispunilo očekivanje da će, s obzirom na već znatnu izloženost firmi iz zemalja CIE žestokoj međunarodnoj konkurenciji kompanija iz EU i neveliko učešće u uvozu nepreferencijalnih ponuđača, doći do konvergencije prosečnih carinskih stopa u zemljama CIE, naročito na industrijske proizvode, i onih u EU. Imajući u vidu članstvo zemalja JIE u EU, pojedini autori smatraju da najbolja opcija nije težnja ka potpuno slobodnoj trgovini

međusobno, već harmonizacija carinskih stopa zemalja kandidata sa carinskim stopama najvećeg povlašćenja koje važi u EU, usled implementacije rezultata pregovora u okviru STO.

Sasvim je izvesno u kojoj meri je institucionalizacija odnosa zemalja JIE i EU, inicirana Evropskim sporazumima, naročito njegovim trgovinskim aspektima, doprinela već sada integraciji ove grupe zemalja u EU u korist svih učesnika ovog procesa. Primera radi, 2006 su zemlje CIE (bivše članice CEFTA a sadašnje članice EU) bile drugi trgovinski partner EU, posle SAD, učestvujući sa 10% u ukupnoj trgovini EU; dok je istovremeno EU bila prvi trgovinski partner zemalja CIE, sa učešćem od oko 60% u ukupnoj trgovini. Nije teško, iz cele ove priče, izvući ekonomsku računicu za zemlje zapadnog Balkana, a time i za našu zemlju.

Slika Članice CEFTA 2007 godine

2.3.1 Članice CEFTA

Prve članice CEFTA koje su 1992. godine u decembru potpisale sporazum bile su tadašnja Čehoslovačka, Mađarska i Poljska. U januaru 1996. godine, Sporazum je potpisala Slovenija, a u julu 1997 i Rumunija i Bugarska⁽³¹⁾.

Slovenija je 2004. ušla u Evropsku uniju, a 2007. i Rumunija i Bugarska, i time sve tri napustile CEFTA-u. Makedonija je ušla 2006, a 2007 članice CEFTA su postale Albanija, Bosna i Hercegovina, Moldavija, Srbija, Crna Gora i u ime Kosova UNMIK.

2.3.2 CEFTA i njeni ciljevi

Posle obavljenih pregovora (četiri runde) Sporazum je parafiran 9. novembra, a svečano potpisan 19. decembra 2006. godine u Bukureštu. Formalni uslovi za pristupanje CEFTA su da je zemlja kandidat članica STO i da ima potpisani sporazum o pridruživanju sa EU, što sve zemlje zapadnog Balkana još nemaju. Ovaj novi jedinstveni multilateralni sporazum treba da omogući jačanje regionalne saradnje, dalju liberalizaciju i olakšavanje trgovine u regionu, povećanje stepena harmonizacije i transparentnosti, ujednačeniju dinamiku razvoja pojedinih zemalja u regionu i što je najvažnije region na taj način postaje znatno atraktivniji za strana ulaganja jer se stvara zajednički pravni okvir za investiranje u JIE. Sporazum takođe podstiče i investicije između zemalja u regionu, kao i zajedničke investicije u trećim zemljama.

Očekuje se da će Sporazum da doprinese daljem razvoju odnosa sa EU svakog učesnika i njihovoj punoj integraciji u međunarodni trgovinski sistem (STO). Da bi se proširenje olakšalo neka od pravila kojima je CEFTA regulisana su ublažena, uključujući neophodno članstvo u Svetskoj trgovinskoj organizaciji (STO) i potrebu da zemlje članice već imaju institucionalizovane odnose sa EU. Mada članice više ne moraju da budu zvanični kandidati za pridruživanje EU. Novi potpisnici sporazuma --- Albanija, Bosna i Hercegovina, Moldavija, Srbija i Crna Gora – teže konačnom članstvu u EU. Nova CEFTA konsoliduje 32 bilateralna ugovora o trgovini u regionu Jugoistočne Evrope u jedinstven regionalni trgovinski sporazum. Mada EU nije ugovorna strana tog novog sporazuma, Evropska komisija je obezbeđivala stalnu političku, tehničku i finansijsku pomoć na svakom stepenu procesa liberalizacije trgovine u Jugoistočnoj Evropi.

CEFTA zamenjuje mnoštvo regionalnih Ugovora o slobodnoj trgovini jednim ugovorom koji pospešuje trgovinu i investicije. Proširena CEFTA će ponuditi opipljive ekonomske koristi svima. Ali takođe šalje važan politički signal. Bliže trgovinske veze u Jugoistočnoj Evropi su osnova za stabilnost i rastući prosperitet: Sporazum stvara regionalnu zonu slobodne trgovine, bazirane na postojećim bilateralnim sporazumima kojima se liberalizuje više od 90% trgovine i skoro sva trgovina industrijskim proizvodima. Ugovor konsoliduje i

(31) Vasić J.: „Jedinstveni trgovinski sporazum o formiranju zone slobodne trgovine zemalja zapadnog Balkana“, Privredna komora Srbije, Beograd, 2006.

modernizuje regionalni „pravilnik“ o trgovini i uključuje moderne trgovinske odredbe o pitanjima kao što su konkurencija, vladine nabavke i zaštita intelektualne svojine. To će omogućiti približavanje relevantnih trgovinskih pravila, a posebno industrijskih, sanitarnih i fitosanitarnih. Rezultat je pojednostavljen, jedinstven sistem pravila koji će olakšati trgovinu u regionu. Povećanje obima trgovine ima ključnu ulogu u promociji ekonomskog rasta, stvaranju radnih mesta i smanjenju nezaposlenosti. CEFTA će učiniti region atraktivnijim kao konsolidovano tržište za strane investicije i uz sve to, priliv direktnih stranih investicija u region je i dalje nizak. One su nedovoljne da finansiraju deficit tekućih računa zemalja u regionu. Potrebno je da zemlje privuku veći nivo direktnih stranih investicija, a naročito nove investicije koje postaju sve značajnije kako se proces privatizacije u regionu privodi kraju.

2.3.3 Prednosti zaključenja sporazuma CEFTA

Što se tiče BiH i RS brojne su prednosti zaključenja ovog sporazuma, navešću ovde samo neke:

1. Kao moderan i liberalan sporazum o slobodnoj trgovini, koji pokriva više od 90% međusobne robne razmene u regionu, CEFTA sporazum će podstaći dalji rast razmene i konkurentnosti proizvoda (omogućuje ekonomiju obima, smanjenje troškova proizvodnje, povećanje efikasnosti, produktivnost i specijalizaciju proizvodnje).
2. Osim ukidanja carina, CEFTA sadrži mere koje treba da omoguće lakšu trgovinu, odnosno ukidanje nekarinskih barijera (saradnja u pitanjima tehničkih prepreka u trgovini (TBT), standarda, sanitarnih i fitosanitarnih mera (SPS), saradnja carinskih i drugih pograničnih organa u cilju olakšavanja administrativne procedure).
3. Podsticaj jačanju regionalne privredne kooperacije, posebno izvoza prema EU (kumulacija pravila o poreklu).
4. Multilateralni CEFTA sporazum omogućava lakšu prekograničnu zajedničku proizvodnju, zahvaljujući primeni protokola o poreklu, odnosno «kumulaciji porekla» robe koja se zajednički proizvodi u više zemalja CEFTA. Ovim će se omogućiti lakši bescarinski tretman proizvoda u izvozu, kako u EU i u region, tako i u EFTA zemlje i dr.
5. Podsticaj stranim ulaganjima (odredbe o investicijama i sl.).
6. CEFTA sporazum predstavlja pozitivan signal i poboljšan okvir za uzajamna ulaganja, kao i ulaganja iz inostranstva (FDI): Sporazum pruža mogućnost lakšeg pristupa tržištu od preko 20 miliona stanovnika. Poseban deo sporazuma reguliše strane investicije (garancije najpovoljnijeg tretmana), kao i liberalizaciju javnih nabavki. Povećan priliv investicija obezbeđuje modernizaciju proizvodnje, primenu novih tehnologija, znanja, savremenog marketinga i menadžmenta, povećanja kvalitete proizvoda i usluga, a time izvoza u zemlje regiona i šire.

Podsticaj procesu integracije u EU (usklađivanje prava EU)

- EU je podržala i istakla kao jedan od prioriteta svoje regionalne politike na Zapadnom Balkanu zaključenje CEFTA. Osim toga, slobodna trgovina u regionu – jedinstveni sporazum se pominje kao jedan od uslova u nacrtu sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju EU.
- Više delova CEFTA sporazuma su direktnije povezani sa primenom pravila EU, posebno u pogledu prava konkurencije, državnih subvencija i sl.

Podsticaj modernijim i stabilnijim uslovima regulisanja trgovine u regionu, uključujući i nove oblasti (proces STO, arbitraža i dr.)

- CEFTA sporazumom se predviđa striktno poštovanje pravila STO, kao i podrška ulasku u STO za one zemlje koje još nisu članice STO (Srbija, BiH, Crna Gora).
- CEFTA predviđa sistem političkog i pravnog regulisanja trgovinskih sporova (zajednički komitet, medijacija, arbitraža)
- CEFTA obuhvata pravila koja se odnose na poštovanje zaštite industrijske svojine, konkurencije, liberalizaciju usluga (na duži rok), javnih nabavki.
- Sporazum stvara uslove za ravnomerniji razvoj regiona, jačanje solidarnosti, usklađivanje politika razvoja, poboljšanje infrastrukture, stvaranje povoljnog imidža.
- Krajnji rezultat svih ovih pozitivnih kretanja u okviru regiona koje omogućuje CEFTA Sporazum je u rastu konkurentnosti proizvoda i usluga, rastu izvoza, time i zaposlenosti, što sve rezultira i porastom standarda ljudi u BiH i regionu u celini.

2.3.4 Koristi za privredu BiH i RS od uključivanja u CEFTA

Postojeće iskustvo u zaključivanju bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini kao i pregovori oko zaključivanja regionalnih sporazuma CEFTA 2006, nesumnjivo su od značaja za tekuće i buduće pregovore BiH prilikom pridruživanja Evropskoj uniji i pristupanja STO. Istraživanja za zemlje centralne i istočne Evrope članice sporazuma CEFTA i baltičke zemlje (koje su formirale Baltičku zonu slobodne trgovine – BFTA – pre pristupanja EU) potvrdila su da su ovi regionalni sporazumi bili neophodni radi ostvarenja ciljeva koji su proizilazili iz potpisivanja Evropskih sporazuma. Prema istom scenariju, očekuje se da će privrede JIE ojačati intraregionalnu trgovinu uspostavljanjem i razvojem jedinstvenog Sporazuma o slobodnoj trgovini, koji bi i ovom regionu pomogao u bržem približavanju tržištu EU⁽³²⁾.

Jedna od značajnih prednosti jedinstvenog regionalnog Sporazuma biće mogućnost korišćenja dijagonalne kumulacije porekla robe. Dijagonalna kumulacija porekla robe je počela da se primenjuje 1. januara 1997. godine i čini sastavni deo Protokola koji se odnosi na poreklo robe. Ovi protokoli su sastavni deo svih sporazuma o slobodnoj trgovini koji se sklapaju između zemalja koje primenjuju ovu kumulaciju. U Panevropski sistem kumulacije uključene su zemlje Evropske unije, članice zone EFTA i Turska. Da bi jedna zemlja

(32) Vukmirica V., Špirić N.: Ekonomska i monetarna integracija Evrope, Banja Luka, 2005.

koristila sistem dijagonalne kumulacije, potrebno je da ima potpisane sporazume o slobodnoj trgovini sa ostalim zemljama, Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa EU, posebnu saglasnost EU i članstvo u STO. Poštovanje pravila o poreklu robe je jedan od osnovnih preduslova u slobodnoj trgovini, koji imaju da se poštuju, pri razmeni sa zemljama regiona i zemljama EU.

Jedan od osnovnih principa koji se odnosi na poreklo robe ukazuje da roba može imati poreklo samo iz jedne države, iako je čest slučaj da u proizvodnji finalnog proizvoda učestvuje više država uz upotrebu sirovina koje, neretko, imaju različito poreklo. Učešće u sistemu dijagonalne kumulacije porekla pruža prednosti zemlji jer povećava mogućnost izvoza bez plaćanja carinskih dažbina na mnogo većem prostoru, u odnosu na prednosti koje pruža bilateralni sistem kumulacije. Zemlje uključene u sistem dijagonalne kumulacije atraktivnije su za strane investicije jer se u proizvodnom procesu tih zemalja mogu koristiti „inputi“ iz bilo koje od 30 zemalja sa priznatim poreklom. Za razliku od do sada postojeće bilateralne kumulacije porekla robe, koja je ograničavala unakrsnu saradnju sa privrednicima regiona u kojem važi Panevropska kumulacija, dijagonalna kumulacija porekla dozvoljava partnerima iz više zemalja da zajednički učestvuju u proizvodnji finalnog proizvoda namenjenog stranim tržištima⁽³³⁾. Primenuju se dogovorene snižene carinske stope (preferencijalne stope) ili se trgovina odvija bez plaćanja carina. Da bi se primenjivale snižene stope carine neophodno je da roba, kojom se trguje, ima poreklo iz zemalja ugovornica ovih sporazuma.

Jedinstveni regionalni sporazum u JIE omogućioće da proizvodi proizvedeni u okviru integracije dobiju oznaku „Made in SEE”, što će stimulisati intra-regionalnu proizvodnu saradnju i ohrabriti specijalizaciju. To će dodatno privući strane ulagače, koji će biti u mogućnosti da unaprede proizvodne procese u regionu. Iskustvo novih članica EU pokazalo je da su SDI efikasno sredstvo razvoja privreda i značajnog unapređenja kvaliteta proizvoda i konkurentnosti čitavih privreda. Visoki prilivi SDI obezbeđuju kanal za uvoz novih proizvodnih tehnologija koje, uz kvalitetnu radnu snagu i njene niže troškove, obezbeđuju iskorišćavanje svih prednosti. Ipak, često se zameraju komplikovane procedure dokazivanja porekla jer uvećavaju transakcione troškove, umnožavaju birokratske postupke, povećavaju mogućnosti za korupciju i umanjuju javnost carinskih procedura⁽³⁴⁾.

Funkcionisanje mreže Sporazuma o slobodnoj trgovini u regionu JIE (SEE) dalo je veliki doprinos povećanju domaćeg izvoza, posebno u zemlje potpisnice Pakta za stabilnost, dok se očekuje da će napredak u formiranju multilateralnih sporazuma o trgovini u regionu JIE, još više doprineti dinamizaciji trgovinskih tokova u regionu. Iako je glavni trgovinski partner svih zemalja regiona Evropska unija, zaključenje bilateralnih sporazuma je uticalo na povećanje trgovine u regionu JIE. Udeo izvoza u zemlje regiona u ukupnom izvozu svih zemalja porastao je u periodu (2000 – 2005. godina) u svim zemljama koje su zaključile bilateralne sporazume. Zamenom bilateralnih sporazuma jedinstvenim regionalnim

(33) Vukmirica V., Špirić N.: Ekonomska i monetarna integracija Evrope, Banja Luka, 2005.

(34) Bjelić P.: Necarinske barijere u međunarodnoj trgovini, prometj, Beograd, 2004.

Sporazumom je obuhvaćeno 90% ukupne razmene u regionu. Uspostavljanje jedinstvenog Sporazuma o slobodnoj trgovini utiče i na povećanje trgovinske razmene unutar regiona JIE, a do toga će doći i usklađivanjem carinskih i drugih administrativnih propisa sa standardima STO, kao što su usklađivanje zakonodavstva u oblasti zaštite intelektualne svojine, regulisanja konkurencije, politike uvoznih ograničenja i kvota i zaštite određenih privrednih grana. Pored toga, povećana transparentnost poslovanja, kao i mogućnost regionalne specijalizacije dovešće do rasta stranih direktnih investicija, a mnoge multinacionalne kompanije već su pokazale interesovanje za ulaganja u region.

Zajednički sporazum bi unapredio instrumente za rešavanje međusobnih trgovinskih sporova, što bi ujedno povećalo i privlačnost pojedinačnih tržišta za strana ulaganja i unapredilo trgovinsku razmenu. Sadašnja mreža bilateralnih sporazuma nema kapacitet kojim bi prevazišla necarinske barijere slobodnoj trgovini, donekle bi rešila ovaj problem i učvrstila odnose ovih zemalja sa EU, ali i ubrzala proces integrisanja u STO. Iako je glavni trgovinski partner svih zemalja u regionu Evropska unija, zaključenje i stupanje na snagu ovog, kao i drugih da sada zaključenih sporazuma, uticalo je na rast trgovine unutar regiona. Izvoz BiH u zemlje CEFTA se u toku poslednjih nekoliko godina ustalio na oko 32 odsto od ukupno ostvarene vrednosti eksporta, dok uvoz obuhvata svega osam procenata ukupnog importa. Koliko je tržište zemalja CEFTA atraktivno za naše izvoznike dovoljno govori i podatak da je u BiH u periodu januar – oktobar 2009. godine, BiH imala suficit, u odnosu na druge zemlje CEFTA-e, u robnoj razmeni od približno 1 milijarde dolara. Naše kompanije su u tom periodu isporučile na ostatak tržišta CEFTA proizvode u vrednosti od 2,16 milijardi dolara, dok je uvoz bio drastično niži – 989, 1 milion dolara, a pokrivenost uvoza izvozom veća je od 218 procenata. Ranije je BiH u razmeni sa CEFTA-om ostvarivala, najviše zahvaljujući isporuci poljoprivrednih sirovina i prehrambenih proizvoda, suficit i do 1,8 milijardi dolara, ali takav višak će teško ikad biti dostignut prvo zbog nižeg obima trgovine i, drugo, zbog činjenice da je Hrvatska od skora članica EU.

BiH sa svim članicama CEFTA ima visok trgovinski suficit, a takvo stanje se odražava u dužem periodu i pored činjenice da sa vremenom lagano opada. U robnoj razmeni BiH sa ostalim članicama CEFTA najveći udeo imaju, pored poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, proizvodi crne i obojene metalurgije, te proizvodi drvne industrije. Postojeći CEFTA sporazum ima bitne prednosti u odnosu na ranije dvostrane trgovinske aranžmane, jer stvara uslove za harmonizovanu robnu razmenu unutar regiona.

Najvažnija prednost CEFTA sporazuma je u tome što sve zemlje regiona čini atraktivnim mestom za strani kapital, jer je uspostavljen zajednički pravni okvir za investicije, što u značajnoj meri treba da podigne zainteresovanost ulagača. CEFTA sporazum u dobrom delu

podrazumeva i poštovanje pravila Svetske trgovinske organizacije i Evropske unije, što znači da naša zemlja prihvata da posluje po propisima koji postoje u 28-močlanom bloku država i pre pune primene Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Unijom, odnosno formalnog ulaska u članstvo globalne trgovinske organizacije. Sporazum CEFTA određuje opšte obaveze koje se odnose na trgovinu svim robama, a jedinstveno pravilo je da se ukinu sva kvantitativna ograničenja, carine, i druge dažbine među zemljama regiona i da se nove barijere ne uvode. U skladu sa Sporazumom u regionu je do kraja 2008. uspostavljena puna liberalizacija razmene industrijskim proizvodima, a 2009. godine su dogovorene olakšice u prometu poljoprivrednim proizvodima, a u toku su i pregovori o potpunoj trgovinskoj liberalizaciji. Kad je reč o prometu poljoprivrednih proizvoda BiH je bila zadržavala određeni deo zaštite u prometu te robe jedino sa Hrvatskom do njenog ulaska u EU. Uprkos navedenim i drugim bitnim prednostima, važeći CEFTA sporazum ima i nedostataka, a jedan od najvećih je što se u realizaciji tog aranžmana i dalje pojavljuju razne necarinske prepreke kojih u regionu ima, prema ocenama stručnjaka, više od sto. Najčešće necarinske barijere u trgovini odnose se na komplikovanu proceduru na graničnim prelazima – veliko administriranje i neusaglašenost u radu carine i inspekcijских službi – sanitarnih, veterinarskih i radioloških. BiH je u prethodnom periodu kao najznačajnije zadatke istakla, rad na usavršavanju trgovinske liberalizacije a među njima posebno mesto ima otvaranje pregovora o liberalizaciji usluga, stvaranje jednakih uslova za investicije i otvaranje tržišta javnih nabavki u svim državama potpisnicama sporazuma.

2.3.5 Perspektive daljeg povezivanja privreda u regionu JIE

Otvorenost privreda zemalja JIE je 2012. godine bila znatno viša nego pre šest godina, ali je prosečan nivo otvorenosti i dalje veoma nizak, u poređenju sa regionima širom sveta, što ukazuje da još uvek nisu otkrivene sve mogućnosti za povećanje trgovine. Trgovina ovih zemalja sa svetom je u stalnom porastu. Sve zemlje regiona su postigle značajan napredak u spoljnotrgovinskoj liberalizaciji, mnoge su ukinule kvantitativna ograničenja na skoro celokupan uvoz i izvoz, dok je šest zemalja regulisalo članstvo u STO. Ključne oblasti u kojima je ostalo još posla jesu smanjenje necarinskih barijera, uključujući regulativu i korupciju, i unapređenje transportne infrastrukture. EU je otvorena prema regionu u želji da sarađuje u narednom periodu, i za sada obezbeđuje bescarinski pristup velikom broju proizvoda. Međutim, tehničke barijere u trgovini moraju i dalje biti smanjivane, a pravilo dijagonalne kumulacije u određivanju porekla će nesumnjivo rezultirati značajnim prednostima za region.

Kada je reč o našoj zemlji, sa postojećom proizvodnom strukturom i bez značajnijeg priliva stranih direktnih investicija (pre svega „greenfield” a ne onih kojima se kupuje tržište) ne može se očekivati značajniji porast ukupnog izvoza pa i izvoza u region JIE. Međunarodna kretanja i inicijative u manjoj meri utiču na izvozne rezultate domaće privrede, dok je znatno veći uticaj uspešne realizacije mera ekonomske politike usmerenih na poboljšanje izvozne konkurentnosti domaće privrede. Samo pod uslovom da se strukturne reforme u zemlji do kraja sprovedu, međunarodne prilike, u sklopu kojih je i regionalna zona slobodne trgovine, će imati pozitivan uticaj na ekonomski rast u zemlji. Zaključeni sporazumi za sada nameću potrebu obezbeđenja transparentnosti carinske politike, veoma važnog faktora za uspešno obavljanje spoljnotrgovinske aktivnosti, od čega zavisi dužina zadržavanja robe na granici i, prema tome, troškova koji utiču na krajnju cenu robe. Istovremeno, BiH se nalazi u postupku pregovora o ulasku STO, pa se očekuje ponovno redefinisane carinskih stopa u skladu sa zahtevima ove međunarodne organizacije. Olivije Lamot u svom istraživanju navodi dva moguća pravca razvoja trgovine u regionu JIE. S jedne strane, to je uvećanje trgovinskih tokova između zemalja zapadnog Balkana i EU korišćenjem trgovinskih preferencijala (u skoro svim sektorima) koje je EU odobrila zemljama JIE. Međutim, on napominje da su zemlje zapadnog Balkana premašile svoj potencijal usled ogromne preorijentacije trgovine tokom devedesetih godina dvadesetog veka. Ukazuje da se trgovina između EU i zemalja zapadnog Balkana može uvećati korišćenjem trgovinskih preferencijala EU, Sporazumom o pridruživanju i usled perspektiva članstva zemalja u EU. Proces liberalizacije trgovine unutar regiona JIE mogli bi, prema njemu, imati ograničen efekat.

Formalna liberalizacija trgovine može za posledicu imati povećano lobiranje proizvođača iz EU, za uspostavljanje necarinskih barijera, što može negativno uticati na izvoz iz zemalja zapadnog Balkana u EU. S druge strane, priliv stranih direktnih investicija u zemlje zapadnog Balkana može uvećati njihov izvozni kapacitet i tražnju za uvozom iz EU, što bi povoljno uticalo na trgovinu proizvoda sa većom dodatnom vrednošću, posebno proizvoda od metala. Stoga, će uticaj nedavno zaključenih regionalnih sporazuma o slobodnoj trgovini biti ograničen, čak i ako oni olakšavaju trgovinu kroz smanjenje troškova. Prvenstvo treba dati prednost približavanju EU, a ne subregionalnim trgovinskim sporazumima, i to pogotovo što će ti sporazumi prestati da važe odmah po ulasku svake pojedinačne zemlje u EU. Drugim rečima, što zemlje više ulažu u pridruživanje EU, to su manji efekti ulaganja u subregionalne trgovinske sporazume.

Ipak, ne može se zanemariti činjenica da su zemlje JIE tokom proteklih dvadesetak godina ostvarile značajne pozitivne promene u spoljnotrgovinskim odnosima i strukturi trgovine. Veliki rast izvoza i uvoza bili su povezani sa geografskom preorijentacijom, posebno u relativnom značaju trgovinskih partnera iz EU. Takođe su ostvarene značajne promene u kompoziciji strukture robne razmene koja odslikava rastuću specijalizaciju partnera i ukazuje na određeni progres i industrijskom restrukturiranju. Međutim, rastuća zavisnost od EU,

(posebno radno intenzivnih sektora tekstila i odeće, kože i obuće) u prethodnih pet godina rezultirala je sužavanjem izvoznog miksa zemalja JIE, posebno zemalja zapadnog Balkana. Velika sličnost izvoznih struktura zemalja JIE vodila je jačoj međusobnoj konkurenciji u privlačenju SDI. Međutim, uz nekoliko izuzetaka, indikatori poput otvorenosti trgovine, strukture robne razmene i novih izvoznih proizvoda su, i pored rasta i izvoznih prihoda u periodu 2000 – 2005. godine, bili niži od sličnih indikatora centralne Evrope i Baltičkih zemalja, u periodu 1998 – 1999. godine.

Ne može se osporiti činjenica da nekadašnje članice sporazuma CEFTA mogu biti zadovoljne realizacijom svojih ciljeva iz ulaska u ovaj sporazum. U 2004. godini se pet, od osam, zemalja članica pridružilo EU. Empirijski nalazi potvrđuju da je sporazum CEFTA imao pozitivan uticaj na intra-regionalnu trgovinu. Osim toga, bilateralni i regionalni sporazumi u regionu centralne, istočne i južne Evrope su potvrdili da ceo region ima kapaciteta da razvije kooperativne regionalne strukture. Sporazum CEFTA je vremenom obuhvatao nove zemlje i proširio svoju nadležnost na veliki broj proizvoda. Ipak, iako je ostvarena značajna trgovinska liberalizacija u okviru sporazuma, EU je i dalje ostala dominantan trgovinski partner zemalja u regionu. Dalje proširenje sporazuma CEFTA bi moglo obezbediti mogućnost za dublju regionalnu trgovinsku integraciju zemalja regiona JIE. Proširenje sporazuma CEFTA na region zapadnog Balkana je zahtevalo ublažavanje nekih pravila za članstvo. Tako su zahtevi u pogledu članstva u STO, kao preduslov za bilo kakve pregovore za ulazak u Sporazum CEFTA, izmenjeni. Bosna i Hercegovina, Srbija i Crna Gora nisu članice STO i imaju dosta posla pre nego što pridruživanje STO postane realna perspektiva. Postojeća mreža bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini zasnovana je na osnovama koje omogućavaju kreiranje obuhvatnijeg regionalnog sporazuma o slobodnoj trgovini⁽³⁵⁾.

Postoji realna mogućnost da će se neke zemlje regiona JIE pridružiti EU u narednih deset godina. Proces stabilizacije i pridruživanja ostavlja mogućnost pridruživanja i za zemlje regiona Balkana. Prema tome, zemlje JIE se sada susreću sa izazovima s kojima su se zemlje istočne i centralne Evrope susrele početkom devedesetih godina. Stoga se postavlja pitanje, mogu li zemlje JIE prihvatiti kooperativniji i multilateralni pristup u kreiranju ekonomske politike, i mogu li razviti regionalnu trgovinu nasuprot rastućoj zavisnosti od tržišta zemalja članica EU? Poput svojih severnih suseda, zemlje JIE mogu pronaći dalji progres u regionalnoj trgovinskoj saradnji. U privrednim krugovima u ovim zemljama postojala je određena doza skeptičnosti da li će zona slobodne trgovine biti uspostavljena januara 2007. godine. Kao razlog za zabrinutost privrednici najčešće navode činjenicu da je jedinstveni Sporazum trebao da profunkcioniše odavno. Pored toga, razlog za zabrinutost predstavlja i činjenica da je, odlaskom najpre Bugarske i Rumunije ali kasnije i Hrvatske, tržište u zoni slobodne trgovine je smanjeno je za gotovo 35 miliona stanovnika, čime je na neki način postalo i manje atraktivno za nove investitore. Domaće i multinacionalne kompanije, koje

(35) Lamot O.: Trgovinske integracije u jugoistočnoj Evropi. Kvartalni monitor Ekonomskih trendova i politika u Srbiji, Beograd, 2004.

posluju u ovom području, ipak očekuju da će novouspostavljeno jedinstveno tržište u znatnoj meri pomoći višoj racionalizaciji proizvodnje. Bojazan postoji i zbog mogućnosti da neke zemlje odluče da i dalje štite svoja tržišta. Dakle, ostaje na vladama zemalja u regionu da dogovore uslove funkcionisanja zajedničkog tržišta, što će zasigurno biti realizovano uz uticaj EU koja posebno insistira na konceptu slobodne trgovine JIE.

Novi sporazum je u potpunosti u skladu sa pravilima Svetske trgovinske organizacije, kao i sa obavezama koje ugovorne strane imaju prema EU i zamenjuje mrežu od 32 bilateralna sporazuma koji trenutno regulišu trgovinske odnose u Jugoistočnoj Evropi. Ovi bilateralni sporazumi su regulisali regionalnu trgovinu sve do stupanja na snagu novog CEFTA 2006. sporazuma, tj. do sredine 2007. CEFTA 2006. odražava interes za dalji razvoj regiona i njegovo uključenje u evropsko i svetsko tržište.

Glavni razlozi za iniciranje multilateralnih sporazuma su:

- Liberalizacija trgovine i unapređivanje razvojnih potencijala regiona;
- Uvođenje jedinstvenih pravila (u odnosu na značajne razlike u bilateralnim sporazumima) i povećanje sigurnosti za investitore (povećanje transparentnosti i uniformnosti, smanjivanje kompleksnosti i administriranja), povećanje konkurentnosti, ekonomije obima, promena imidža regiona, veća sigurnost u primeni pravnog okvira prilikom implementacije sporazuma (multilateralizacija prava i obaveza, arbitraže i sl.)
- Uprošćavanje procedura olakšava i stimuliše domaće i strane investitore da više investiraju u regionu i doprinosi porastu kompleksnijih vidova saradnje kao što su: zajednička ulaganja, razmena stručnih kadrova, tehničke inovacije i zajednički nastup na trećim tržištima;
- Priprema za članstvo u EU (regionalna saradnja kao uslov za napredovanje u procesu integracije) i način da se uvodi „Acquis communautaire” (celokupno telo važećih zakona, propisa, pravnih običaja, prakse i raznovrsnih politika koje se sprovode u EU) na sektorskom nivou;
- Olakšavanje kriterijuma proširenja (otklanjanje uslova članstva u STO-u i zaključenih sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU-om, pristupanje sporazumu ostalih zemalja i carinskih teritorija sa zapadnog Balkana i Moldavije u paketu) i modifikacija dosadašnjeg CEFTA sporazuma (uvođenje novih oblasti kao što su usluge, intelektualna svojina i investicije vezane za trgovinu, uvođenje novih procedura, perspektiva institucionalnog osnaživanja – sekretarijat) predstavljaju znatno unapređivanje ovog regionalnog aranžmana;

- Liberalizovana trgovina obezbeđuje širi kontekst za Zajedničko energetska tržište u jugoistočnoj Evropi i za koordinisani razvoj transporta, transportne infrastrukture i infrastrukture za zaštitu čovekove okoline;
- Bitna je podrška koju multilateralnom sporazumu pružaju Evropska komisija, Pakt za stabilnost u jugoistočnoj Evropi, Svetska trgovinska organizacija i Svetska banka, kao i devet razvijenih zemalja koje ga podržavaju;
- Reforme u režimu regionalne trgovine i odgovarajuće usklađivanje nacionalnih trgovinskih režima nisu dovoljni za porast trgovine i investicija. Potrebno je nastaviti i ubrzati reforme, posebno strukturne promene, da bi se zemlje u regionu oslobodile za utakmicu na svetskom tržištu i posebno tržištu EU-a;
- Za uspeh ovog trgovinskog sporazuma potrebni su široka popularizacija i naglašavanje značaja primene sporazuma za političku stabilizaciju i pomirenje u regionu;

Međutim, izuzev za BiH, Makedoniju i Srbiju, regionalna trgovina ne predstavlja značajan udeo u ukupnoj spoljnoj trgovini, mada međusobna trgovina unutar regiona raste.

Pored toga što se očekuje da novi sporazum doprinese političkoj stabilnosti regiona, njegovom uravnoteženijem razvoju, privlačenju investicija, razvoju infrastrukture i poboljšanju poslovnog imidža regiona, sa stanovišta potrošača je najznačajnije da on može obezbediti jeftinije i kvalitetnije proizvode. Krajnji rezultat pozitivnih promena koje je doneo novi sporazum CEFTA jeste povećanje konkurentnosti roba i usluga iz regiona, porast izvoza i zaposlenosti, što bi trebalo da dovede do porasta životnog standarda u čitavom regionu. Imajući u vidu da uključivanje zapadnog Balkana u nedavno uspostavljenu PAN – Euro – Med (proširena Panevropska) dijagonalnu kumulaciju porekla proizvoda predstavlja strateški cilj EU-a da je prvi korak u tom pravcu uspostavljanje zone dijagonalne kumulacije između EU-a i zemalja zapadnog Balkana, stvara se potpuno nov kontekst za trgovinu i razvoj regionu. Očekuje se da zemlje zapadnog Balkana prilagode svoje trgovinske politike novonastalom liberalnom regionalnom i Panevropskom kontekstu, što bi imalo pozitivan uticaj na trgovinu i investicije u regionu i olakšalo njegovu evropsku integraciju. Inače, kumulacija porekla proizvoda je instrument koji dopušta korišćenje sirovina i njihovu preradu u više zemalja na taj način da finalni proizvod ne gubi prednost preferencijalnih carinskih tarifa kada ulazi u EU. Sistem se uspešno primenjuje od 1997. godine između EU-a i zemalja EFTA, kao i centralnoevropskih i istočnoevropskih zemalja pre ulaska u EU, a od 1999. i sa Turskom.

CEFTA 2006 definiše i obaveze koje se odnose na trgovinu svim robama. Opšte pravilo je da će se ukinuti kvantitativna ograničenja i carine i druge dažbine na izvoz i uvoz roba u

trgovini među zemljama u regionu i da se nova ograničenja neće uvoditi. BiH je od 1. januara 2007. godine, kao i većina zemalja CEFTA, u potpunosti liberalizovala trgovinu industrijskim proizvodima. Do kraja 2010. Bila je predviđena i daljnja liberalizacija trgovine poljoprivrednim proizvodima. Predviđena je liberalizacija i u drugim oblastima. Zahvaljujući sporazumu CEFTA 2006, BiH postaje znatno atraktivnija za strana ulaganja. Sa Evropskom Unijom je 2008. godine potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, a sledeći korak na putu uključenja u EU je dobijanje statusa zemlje kandidata.

Strani investitori mogu da se ostvare beneficije koje BiH ima po pravilima Sporazuma CEFTA 2006 ako ispune uslove da na robu stave oznaku „Made in BiH”. To praktično znači da strani investitori mogu da organizuju u BiH proizvodnju robe sa oznakom „Made in BiH” pod uslovima iz sporazuma CEFTA 2006 i drugim povoljnim uslovima. Ova roba će imati bescarinski tretman na tržištu CEFTA i svim drugim tržištima na kojima BiH ima carinske povlastice.

Potpisivanje Sporazuma CEFTA 2006 je od velikog značaja za region Zapadnog Balkana (Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija i Srbija) i Moldaviju. Uspešna implementacija Sporazuma od strane svih potpisnica treba da ukaže na njihovu osposobljenost da razvijaju ekonomske i trgovinske odnose na principima uzajamne saradnje. Takođe, to bi predstavljalo čvrst dokaz njihove političke i ekonomske zrelosti da se, preko regionalne saradnje, uključe u evropske integracione procese. Uključivanje u evropske integracione procese znači porast konkurentnosti za ceo region. Osnovne prednosti Sporazuma CEFTA 2006 su u tome što: sažima 32 bilateralna sporazuma u jedan multilateralni sporazum, implementira dijagonalnu kumulaciju porekla robe, uvodi trgovinska pravila u skladu s praksom funkcionisanja EU, efikasno reguliše moguće nesporazume, potpuno liberalizuje trgovinu po isteku tranzicionog perioda (do kraja 2008. i do kraja 2010. godine), podržava bilateralne sporazume o slobodnoj trgovini sa ostalim zemljama i eliminiše tehničke barijere, kvote i izvozne podsticaje. Ipak, glavnu prepreku ekspanziji intragrupacijske trgovine još uvek čini visok nivo necarinskih barijera u svim zemljama regiona. Eliminacija necarinskih barijera predstavlja ključnu aktivnost, od koje će zavisiti razvojna perspektiva zemalja regiona u budućnosti⁽³⁶⁾.

Generalne odredbe CEFTA sporazuma kojima regulišu međusobne odnose unutar regiona po pitanju mera necarinske zaštite su: predstavnici svih zemalja treba da pruže podršku kontinuiranom radu na problematici necarinskih barijera u okviru novog multilateralnog sporazuma; u okviru Sporazuma CEFTA 2006 neophodno je nastaviti i intenzivirati rad na identifikovanju i eliminisanju necarinskih barijera u regionu; sve zemlje pojedinačno treba da razmotre odgovarajuće procedure u okviru Sporazuma za identifikovanje i eliminisanje necarinskih barijera u regionu Jugoistočne Evrope i sve usvojene procedure moraju imati

(36) Vukmirica V., Špirić N.: Ekonomska i monetarna integracija Evrope, Banja Luka, 2005.

visok nivo obaveznosti, moraju biti podržane od strane svih relevantnih faktora i moraju biti transparentne.

U uslovima sve izraženije globalizacije u svetskoj ekonomiji, regionalna i subregionalna saradnja, zasnovana na zajedničkim interesima i potrebama regionalnih partnera, dobija sve više na značaju. U osnovi, ona odražava potrebu da zemlje, sa sličnim uslovima razvoja i ekonomskim problemima u ostvarivanju svojih reformskih ciljeva, udruže snage i sredstva radi efikasnijeg prilagođavanja globalnim izazovima, regionalne inicijative, koje uključuju zemlje zapadnog Balkana, imaju za cilj da olakšaju održivi ekonomski razvoj putem trgovinske liberalizacije i podsticanja investicija. Projekat usaglašenog regionalnog strateškog pristupa ekonomskom razvoju zemalja jugoistočne Evrope uveliko je u toku, a jedan od najznačajnijih koraka učinjen je potpisivanjem jedinstvenog regionalnog Sporazuma o slobodnoj trgovini – CEFTA, kojim je bilo predviđeno da se uspostavi zona slobodne trgovine do kraja 2010. godine. Osnovni cilj Sporazuma je delotvorno i u što većoj meri korišćenje raspoloživih finansijskih sredstava javnog i privatnog sektora, čime se značajno unapređuje i poboljšava poslovna klima koja bi pogodovala investicijama, trgovini i većoj zaposlenosti.

Zaključivanjem CEFTA ostvaren je uslov za ravnomerniji i brži privredni razvoj, usklađivanje regulative sa EU i STO, povećanje investicija, konkurentnosti i izvoza, a time zaposlenosti i porastu standarda. Sve su to neophodni preduslovi za brže i lakše približavanje EU i uključivanje u međunarodnu trgovinu. Kao potvrda da je CEFTA dobra priprema za ulazak BiH u EU je i činjenica da su Slovenija, Poljska, Češka, Slovačka, Mađarska, zatim Bugarska i Rumunija i odnedavno i Hrvatska kao bivše članice CEFTA, kasnije postale i punopravne članice EU.

3 Ostali međunarodni sporazumi

Iz mnoštva međunarodnih sporazuma izdvojiću sporazum „INCOTERMS” i sporazume koji se najviše tiču međunarodne špedicije kao oblasti koja je u neraskidivoj vezi sa modernom međunarodnom trgovinom.

3.1.1 INCOTERMS

Ove zbirke pravila doneo je Odbor za trgovačke termine Međunarodne trgovinske komore u Parizu. U ranijoj trgovačkoj praksi u raznim zemljama je klauzula o ceni u kupoprodajnim ugovorima, opisana i često na nedovoljno precizan i nejedinstven način, raspodeljivala obaveze ugovornih strana u pogledu razgraničenja troškova transporta, osiguranja, rukovanja robom i plaćanja drugih obaveza i taksa po osnovu isporuke ili prijema robe do mesta i trenutka njene primopredaje između ugovornih strana i prelaska rizika. Iz toga je proizišla potreba da se ovo reguliše na sasvim precizan i jedinstven način u međunarodnoj trgovačkoj praksi i to putem jednoobraznog tumačenja svih upotrebljivanih termina. S tim ciljem je Međunarodna trgovinska komora u Parizu izdala zbirku jedinstvenih pravila za tumačenje trgovačkih termina tzv. „Intercoms 1936“, koja je sadržavala 11 tada najviše upotrebljivanih odredaba u okviru klauzule o ceni u kupoprodajnom ugovoru. Ta zbirka je upotpunila postojeće nacionalne klauzule po ovoj materiji na bazi najnovijih iskustava prakse i dala jedan međunarodno usvojen njihov tip na koji su se trgovci mogli merodavno pozivati prilikom zaključenja kupoprodajnih ugovora. Pojavom ovakve zbirke ostvaren je značajan napredak u međunarodnoj trgovačkoj praksi, koja se i dalje razvijala kroz sve novije i preciznije forme rada i formulacije obaveza ugovornih stranaka. Na osnovu stečenih iskustava u pripremi „Intercoms-a 1936“, a po ukazanoj potrebi, na XIV kongresu Međunarodne trgovinske komore u Beču, prihvaćena su nova pravila za jednoobrazno tumačenje važnijih trgovačkih termina u međunarodnom prometu pod nazivom „Intercoms 1953“. Ova zbirka obuhvata devet klauzula. To je za praktične potrebe dovoljan izbor najčešće upotrebljivanih odredaba koji može da pokrije najrazličitije varijante mogućih rešenja pariteta isporuke robe i na taj način raspodele troškova između stranaka u toku izvršenja konkretnog posla. Stoga, radi izbegavanja svih mogućih neprijatnosti u toku izvršenja trgovačkog posla, ne treba ugovarati klauzule o paritetu isporuke robe koje ovom zbirkom nisu rastumačene.

Po suštini materije „Intercoms 1953“, će važiti na obavezan način za ugovorne strane, ako njegovu primenu izričito na ugovore. Zato treba u tekstu ugovora uz upotrebljeni znak staviti »po Intercoms-u 1953« na jeziku ugovornog teksta, ili iza skraćenice za oznaku pariteta isporuke robe sasvim kratko, kao na primer: „C&F London (Intercoms 1953)“. Međutim, praksa je svih arbitraža u zemljama članicama Međunarodne trgovinske komore (sem izuzetaka u tumačenjima, koja će biti označena, na primer, za SAD) da sporove po ovoj osnovi rešavaju na osnovu stava po tumačenju pojma iz „Intercoms-a 1953“ i u slučajevima kad njena nadležnost nije izričito ugovorena. Ta je praksa usvojena u svim zemljama kontinentalne Evrope. Trenutno važeći set odredaba označava se kao „Intercoms 2000“.

3.1.2 FIATA

U uslovima postojanja više samostalnih špediterskih preduzeća u nekoj državi, međunarodne špedicije osnivaju nacionalna udruženja u cilju zaštite zajedničkih interesa i unapređenja te delatnosti (npr. Udruženje međunarodnih špeditera u okviru Spoljnotrgovinske komore BiH ili u Austriji – Zentralverband der Spediture). Ponegde se išlo i dalje, pa su osnovane i višenacionalne organizacije (npr. Nordisk Speditorforbund – federacija koja objedinjuje špediterske saveze Danske, Finske, Norveške i Švedske).

Međutim, s obzirom na međunarodnu povezanost, odnosno delatnosti, špediteri su svoje stručno povezivanje proširili praktično i na celi svet. Godine 1926, na osnivačkom sastanku predstavnika špediterskih udruženja iz 19 evropskih zemalja u Beču, osnovan je Međunarodni savez špediterskih udruženja, poznat pod skraćenicom FIATA (fr. “Federation Internationale des Associations de Transtaires et Assimiles). Za sedište saveza bio je izabran Bern, a sekretarijat je ostao u Beču. Za vreme Drugog svetskog rata delatnost saveza je bila zamrznuta, a obnovljena je tek 1949. godine na generalnoj skupštini FIATA u Parizu, gde je nakon toga neko vreme bilo i sedište predsedništva, a onda je opet premešteno u Bern. Sedište sekretarijata je posle toga premešteno do 1965. godine u Anvers, zatim u Kopenhagen, a sada je u Cirihu.

Nakon Drugog svetskog rata broj članova saveza se znatno proširio pa su članovi postala i udruženja špeditera iz mnogih zemalja sa svih kontinenata. Jugoslavija, odnosno Podsekcija za međunarodnu špediciju bivše Savezne spoljnotrgovinske komore primljena je u članstvo FIATA na šestom kongresu 1959. godine u Parizu i izvestan broj naših predstavnika ušao je nakon toga u razne organe i komisije FIATA. Prilikom postavljanja zahteva za prijem u članstvo istočnoevropskih špediterskih organizacija nastao je problem s obzirom na monopolni položaj koji su takve organizacije imale u tim zemljama (npr. Čechofracht u

Čehoslovačkoj), te prema tome ne postoje i nacionalne organizacije koje bi prema Statutu FIATA mogle biti primljene u članstvo. Problem je rešen izmenom (dopunom) statuta, pa je najpre primljen u članstvo Čechofracht (1962. godine) a nakon toga i druge slične organizacije⁽⁴⁰⁾.

Osnovni zadatak FIATA je da unapređuje špeditersku delatnost u međunarodnim razmerama, tj. da se bavi problemima pravne, ekonomske i tehničke prirode koje se odnose na međunarodnu špediciju. Ona zastupa interese svojih članova u međunarodnim ekonomskim i pravnim organizacijama kad se raspravlja o transportnim pitanjima, a mnoge međunarodne institucije i organizacije priznaju FIATA kao savetodavni organ. FIATA održava redovne kontakte s mnogim međunarodnim organizacijama kao što su (IATA, ULC, IRU, CCI, BIC). Posebno zapaženu delatnost FIATA je razvila pri kreiranju i utvrđivanju unificiranih obrazaca (FCR, FCT, FBL, FWR, SDT), poznatih pod nazivom „The FIATA documents” ili kod nas poznate kao špediterske potvrde.

Stručne probleme FIATA rešava u okviru stalnih komisija i potkomisija, kao npr. komisije za:

- Željeznički saobraćaj,
- Pomorski saobraćaj,
- Drumski saobraćaj,
- Vazdušni saobraćaj,
- Rečnu plovidbu,
- Saobraćaj kontejnerima i paletizaciju,
- Pravna pitanja,
- Kombinovani prevoz itd.

Koje svoje predloge i zaključke dostavljaju Sekretarijatu, odnosno Izvršnom odboru FIATA radi preduzimanja mera za realizaciju i eventualno prosleđivanje Kongresu, koji se održava svake druge godine, redovno u septembru i svaki put u drugoj zemlji. (X kongres FIATA održao se 1967. godine u Opatiji, a XIX kongres u Beču 1985. godine).

„TIR”konvencija

„TIR” konvencija je međunarodna konvencija kojom se regulišu međunarodni drumski prevoz robe na osnovu karpeta „TIR”, i koja omogućava olakšano kretanje robe pod carinskim nadzorom u međunarodnoj trgovini uz istovremeno obezbeđen međunarodni garantni lanac. Tranzitni sistem „TIR” prvi put je uspostavljen 1959. godine u Ženevi, pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija.

(40) Zelenika Ratko: Međunarodna špedicija, str.72.

Danas važeća dopunjena i modifikovana Konvencija o međunarodnom prevozu robe na osnovu karneta „TIR” stupila je na snagu 1975. godine.

Postoji pet osnovnih principa na kojima je zasnovan „TIR” sistem:

1. Sigurna vozila ili kontejneri kojima se roba prevozi;
2. Međunarodno prihvaćen garantni lanac na osnovu međunarodno priznate garancije;
3. „TIR” karnet, kao međunarodna carinska isprava;
4. Međusobno prihvaćena carinska kontrola u tranzitnim zemljama; i
5. Kontrolisani pristup za prevoznike, odnosno nosioce „TIR” sistema.

Međunarodna konvencija o karnetu ECS

Pružna na osnovu tzv. karneta ECS, značajne olakšice u prenošenju trgovačkih uzoraka iz jedne u drugu carinsku teritoriju, koje sa sobom nose trgovački putnici, delegati, predstavnici, zastupnici i drugo. Karnet ECS zamenjuje sve potrebne carinske isprave za trgovačke uzorke, koji u njemu moraju biti deklarirani, a u važnosti je na carinskoj teritoriji svih zemalja potpisnica Konvencije. Ako trgovački putnik pri prelasku državne granice ima kod sebe ispravan karnet ECS, nisu mu kod carinskog postupka nad uzorcima potrebne nikakve izjave niti popunjavanje deklaracija. Ne plaća se pri tom nikakva carina, niti se polažu ma kakvi garantni iznosi. Obavezni su jedino da sa uzorcima postupaju i da ih upotrebljavaju u duhu Konvencije, da ih uvezu i ponovo izvezu u toku trajanja važnosti karneta. Važnost karneta određuju same zainteresovane zemlje prema svojim konkretnim potrebama, ali ona ne može biti duža od jedne godine. Ako postoji potreba za daljim radom po karnetu ECS, on se mora ponovo izdati od nadležne ustanove u dotičnoj zemlji. Najnovija praksa korišćenja karneta ECS pokazuje da neke zapadnoevropske zemlje njime pokrivaju zbirke uzoraka, koje nose trgovački putnici (delegati, zastupnici, predstavnici i sl.) vrlo velikih vrednosti (čak i do milion dolara). Ovaj karnet u BiH izdaje nadležna služba u Privrednoj komori BiH u Sarajevu. Konvencija o karnetima ECS je usvojena u Briselu 1956. godine, a Jugoslavija joj je pristupila 1962. godine.

Carinska konvencija o karnetu ATA – za privremeni uvoz robe

Na osnovu karneta ATA uprošćava se carinski postupak u spoljnotrgovinskom prometu robe (stručna oprema i aparati, sajamski uzroci, uzorci za izložbe, trgovački uzorci, reklamni materijal i sl.) koja se privremeno uvozi ili prevozi (tranzitira). Ova Konvencija je usvojena 1961. godine u Briselu pod okriljem GATT-a i odgovarajućeg organa OUN (UNESKO a

primenjuje se u zemljama potpisnicama od 30. jula 1963. godine. Jugoslavija je ratifikovala ovu Konvenciju 1963, a primenjuje se od 1. novembra 1965. godine, kad su domaći izvoznici počeli da koriste ovaj karnet u svom radu. U BiH, Spoljnotrgovinska komora je ovu vrstu karneta trebala početi izdavati u avgustu mesecu 2010. godine.

ATA Konvencija, usvojena je od strane Svetske carinske organizacije (WCO) 1961. godine i stupila je na snagu 1963. godine. Ova Konvencija je zatim dopunjena sa nekoliko drugih međunarodnih Konvencija:

1. Konvencija o trgovačkim uzorcima (1952.) – “CSC”
2. Konvencija o profesionalnoj opremi (1961.) – “PEC”
3. Konvencija o sajmovima i izložbama (1961.) – “EFC”
4. Konvencija o privremenom uvozu ambalaže (1960.)
5. Odredba o privremenom uvozu rezervnih delova (1956.)

Konvencija utvrđuje osnovne principe kojima se reguliše privremeni uvoz/izvoz tri glavne grupe robe:

- Ekspoziti
- Trgovački uzorci
- Profesionalna oprema

ZAKLJUČAK

Iz svega što je izneseno u radu, možemo zaključiti sledeće:

Međunarodna trgovina predstavlja razmenu dobara i usluga koja tom prilikom prelaze međunarodno priznate granice ili teritorije. U većini zemalja ona stvara značajan deo BDP-a. Iako se međunarodna trgovina obavljala tokom dobrog dela istorije čovečanstva, ona je tokom poslednjih nekoliko vekova dobila na ekonomskom, društvenom i političkom značaju.

U našim svakodnevnim životima svi mi razmenjujemo proizvode i usluge i tako ulazimo u najsloženiji sistem koji postoji danas u svetu – trgovinu.

Liberalizacija trgovine i povećanje izvoza na osnovu komparativnih prednosti dovodi do povećanja investicija koje generišu veliki broj novih radnih mesta. Nove investicije zatim stvaraju uslove za povećanje stope ekonomskog rasta. Visoke stope ekonomskog rasta omogućavaju generisanje značajnih količina domaće štednje koje su presudne za buduće investiranje. Nove investicije doprinose povećavanju produktivnosti zaposlenih radnika i omogućavaju usvajanje novih tehnologija i novih proizvoda zasnovanih na znanju, koje zatim omogućavaju proširivanje proizvodnje i izvoz kvalitetnijih i skupljih proizvoda. Ovakva izvozno orijentisana proizvodnja omogućava stvaranje bolje plaćenih radnih mesta, direktno utičući na povećanje životnog standarda u državi.

Privrede koje se uključuju u međunarodne tokove (otvorena privreda) na bazi izvoza i uvoza i veličine BDP-a koje se povećava putem međunarodne razmene, postižu značajnu stopu ekonomskog rasta, dok privrede koje su manje otvorene beleže stagnaciju ili pad BDP-a, a time i životnog standarda. Spoljna trgovina omogućava svakoj zemlji da se usmeri na područje svojih komparativnih prednosti u proizvodnji roba i usluga. Radnici u svakoj zemlji mogu ostvariti veću količinu potrošnih i proizvodnih dobara za istu količinu utrošenog rada. Zemlja se specijalizuje za proizvodnju u područjima komparativnih prednosti i razmenjuje svoju vlastitu proizvodnju putem spoljne trgovine za dobra i usluge gde nema komparativne prednosti.

Tako se u otvorenoj međunarodnoj trgovini povećava nacionalni dohodak svake zemlje koja učestvuje u toj trgovini, zahvaljujući najefikasnijoj alokaciji oskudnih resursa.

Što se tiče STO, ona je značajan činilac međunarodnih odnosa, što možemo tvrditi budući da STO ima svoju „volju“, koja je u skladu sa ciljevima zbog kojih je i osnovana, a koja je različita od volje bilo koje države članice ponaosob. Cilj ove organizacije je potpuno slobodna svetska trgovina. Značajna liberalizacija je ostvarena u nekim segmentima, kao što

su, robe, damping i slično, ali ostaju otvorena pitanja liberalizacije trgovine nad nekim drugim proizvodima kao što su na primer proizvodi iz tekstilnog i poljoprivrednog sektora.

Međutim, ono što izdvaja ovu organizaciju od većine drugih međuvladinih organizacija, i što je čini značajnim subjektom međunarodnih odnosa, je činjenica da ona ima široko polje nadležnosti, koje ide na uštrb suvereniteta država članica. Ona, takođe, raspolaže značajnim mehanizmom sankcija kako bi „privolela“ članice na izvršavanje svojih obaveza, a sa čime raspolaže veoma mali broj organizacija. Shodno tome, neki autori smatraju da je STO nedemokratska međunarodna institucija, u smislu da njeni službenici nisu birani na izborima i da ima prevelika ovlašćenja u pogledu trgovinskih pitanja, radnih standarda i ekologije, što ugrožava demokratiju u nacionalnim državama.

Kada se diskutuje o STO, to se ne može učiniti bez osvrta na odnose ove organizacije sa trenutno ekonomsko-politički najsnažnijom državom današnjice SAD-om, pri čemu se naglašava dominantna uloga SAD-a u nastanku i funkcionisanju STO. SAD verovatno imaju najviše koristi od liberalizacije svetske trgovine, do koje je dovela primena sporazuma Urugvajске runde. Po tadašnjim procenama privreda SAD-a je samim procesom liberalizacije svetske trgovine profitirala, sa uvećanim društvenim proizvodom između 125 – 250 milijardi dolara na godišnjem nivou i tako taj proces predstavlja najznačajniji faktor dinamičkog razvoja američke privrede. Postavlja se samo pitanje mehanizma uticaja SAD na STO. Iako su SAD najveći finansijer budžeta STO, one raspolažu sa samo jednim glasom na sastancima Ministarske konferencije kao i sve druge članice, budući da se glasanje vrši po principu konsenzusa. Ipak, njihov uticaj na odlučivanje u STO se ostvaruje preko uticaja na druge zemlje članice. Smatra se da su SAD, ali i druge zemlje samo instrument koji koriste transnacionalne kompanije, kako bi ostvarile svoj interes u STO, iako nisu članice organizacije. Osnovni interes transnacionalnih kompanija je jedinstveno tržište bez nacionalnih prepreka, koje su u STO dobile zaštitnika svojih interesa. Cilj STO je liberalizacija svetske trgovine, što se poklapa u značajnoj meri sa interesima transnacionalnih kompanija. Ovaj proces se naziva ekonomska globalizacija, a STO je njen najznačajniji instrument. Osnovna smernica STO je smanjenje restrikcija koje lokalne i nacionalne vlasti nameću transnacionalnim kompanijama. Na taj način se stvara sistem trgovine regulisan od strane interesa velikih kompanija i krupnog kapitala.

Što se tiče finansiranja, svaka članica je dužna da učestvuje u troškovima rada organizacije, uplaćujući doprinose, odnosno kontribucije budžetu STO. Doprinosi se uplaćuju hitno po objavljivanju godišnjeg budžeta, shodno finansijskoj uredbi kojom se vrši raspodela troškova rada STO.

	Članica	Iznos kontribucije u CHF	u %
1	SAD	19.897.722,00	15,72
2	Nemačka	12.271.338,00	9,70
3	Japan	9.132.924,00	7,21
4	Velika Britanija	7.640.310,00	6,04
5	Francuska	7.351.662,00	5,81
6	Italija	5.990.712,00	4,73
7	Kanada	4.938.666,00	3,90
8	Hong Kong, Kina	4.586.718,00	3,62
9	Holandija	4.336.434,00	3,45
10	Britanija	3.608.100,00	2,85
	Ukupno	79.784.586,00	63,03

Ilustracija: Iznos doprinosa deset članica sa najvećim pojedinačnim učešćem u STO

Danas se doprinosi članica STO obračunavaju na osnovu njihovog učešća u međunarodnoj trgovini, svih članica, robom, uslugama i intelektualnom svojinom, a na osnovu raspoloživih podataka za poslednje tri godine. Minimalni iznos doprinosa je 0,0015% i on je obavezan za sve zemlje koje imaju manje učešće u svojinu organizacije, prihode od iznajmljivanja prostorija i prihode od prodaje publikacija STO. STO takođe, u okviru svog finansijskog poslovanja, rukovodi i specijalnim povereničkim fondovima (trust funds) koje članice organizacije stavljaju na raspolaganje Organizaciji. Ovi fondovi se uglavnom koriste za tehničku saradnju i trening kako bi se najmanje razvijene zemlje (Least Developed Countries – LDC) i zemlje u razvoju osposobile da koriste prednosti koje pruža međunarodni trgovinski sistem. Najveći donator ovakvih fondova je Japan.

Krajnji cilj STO, zbog koga je osnovan, je uspostavljanje potpune slobode svetske trgovine. Još uvek relativno veliki broj sektora je neliberalizovan i zaštićen od inostrane konkurencije visokim carinama, ali i sve više necarinskim barijerama. Zbog toga je na četvrtoj Ministarskoj konferenciji STO održanoj u Dohi novembra 2001. godine, pokrenuta nova runda pregovora koja treba da dovede do dalje liberalizacije trgovine u neliberalizovnim sektorima. Međutim, mala je verovatnoća da će se skoro rešiti sva otvorena pitanja u trgovini među članicama STO. Za to će biti potrebno još nekoliko rundi. Još jedan od zadataka koji se nameće STO-u u budućnosti će biti, da igra aktivniju ulogu u regulisanju procesa globalizacije svetske privrede, kako ovaj proces ne bi bio stihijski i nekontrolisan. U tom smislu mora se izgraditi jače partnerstvo između STO i drugih međunarodnih ekonomskih institucija i potpunije regulisati odnose STO sa organizacijama iz sistema UN.

Literatura

1. Džombić J. Ilija: Ekonomski odnosi sa inostranstvom, Banja Luka, 2010.
2. Bjelić P.: Svetska trgovinska organizacija, BIGZ, Beograd, 2002.
3. Bernard M. Hoekman and Michael M. Kostecki: "The political economy of the world trading system – from GATT to WTO", Oxford University Press, Oxford, 1995.
4. Čenić – Jotanović G.: međunaordni ekonomski odnosi, Ekonomski fakultet u Banja Luci, Banja Luka, 2006.
5. Bjelić P.: Nekarinske barijere u međunarodnoj trgovini, Prometej, Beograd, 2004.
6. G.J.Lanjouw: International Trade Institutions, Longman, London and New York and Open University of Netherlands, Heerlen, 2007.
7. Lamot O.: "Trgovinske integracije u jugoistočnoj Evropi", Kvartalni monitor ekonomskih trendova i politika, 2004.
8. Kovačević M.: Međunarodna ekonomija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2002.
9. Popović T.: Jugoslavija i STO, Institut za ekonomske nauke, Beograd, 1996.
10. Prekajac Z.: Globalizacija, svetska trgovinska organizacija, nove oblasti, Lirs, Subotica, 1997.
11. Pušara K.: Međunarodne finansije, Ekonomist, Beograd, 2003.
12. Popović T., Zubić S., Todorović B.: „STO (WTO) – Svetska Trgovinska Organizacija – pravila za budućnost“, KIZ, Beograd, 1996.
13. Stanković M., Stanković S.: Međunarodno poslovno pravo, Beograd, 2001.
14. Smith Adam: Istraživanje prirode i uzroka bogatstv naroda, Global book, Novi Sad, 1998.
15. Zelenika Ratko, Međunarodna špedicija, Rijeka, 2006.
16. Vasić J.: „Jedinstveni trgovinski sporazum o formiranju zone slobodne trgovine zemalja zapadnog Balkana“, privredna komora Srbije, Beograd, 2006.
17. Vukmirica V., Špirić N.: Ekonomska i monetarna integracija Evrope, Banja Luka, 2005.
18. www.ekonomist.rs